

**ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΣΧΟΛΗ ΝΟΠΕ
ΤΜΗΜΑ ΝΟΜΙΚΗΣ
ΤΟΜΕΑΣ ΔΗΜΟΣΙΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ**

ΕΦΑΡΜΟΓΕΣ ΔΗΜΟΣΙΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ: ΑΝΔΡΕΑΣ ΔΗΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΣ

ΘΕΜΑ ΤΟ ΣΥΝΤΑΓΜΑ

ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΑΣ ΣΠΑΡΤΗΣ

ΜΑΝΙΑΤΗ ΡΟΔΟΠΗ-Α.Μ.: 1340199811943

ΕΞΑΜΗΝΟ: ΕΠΙ ΠΤΥΧΙΩ

ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟΕΤΟΣ: 2002-2003

ΑΘΗΝΑ, 2003

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Σελ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α'

Η ΜΕΓΑΛΗ ΡΗΤΡΑ ΤΟΥ ΛΥΚΟΥΡΓΟΥ

	1
1. Οι νόμοι του Λυκούργου	1
2. Η μεγάλη ρήτρα ως ρυθμιστική βάση της σπαρτιατικής «πολιτείας»	2
3. Η προβληματική ερμηνεία της μεγάλης ρήτρας - Ερμηνευτικές προσεγγίσεις ως προς τη δικαιοδοσία της «Απέλλας»	3
4. Η σπαρτιατική πολιτεία κατά τον ποιητή Τυρταίο - Η καθιέρωση του μεικτού συστήματος, η αρχή της πλειονοψηφίας και η ανταγορία	5
5. Μεταγενέστερη τροποποίηση της μεγάλης ρήτρας- Ερμηνευτικό πλαίσιο	8

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β'

ΠΟΛΙΤΕΙΑΚΗ ΣΥΓΚΡΟΤΗΣΗ - ΟΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΟΜΑΔΕΣ

	10
1. Σπαρτιάτες	10
2. Περίοικοι	10
3. Είλωτες	11
4. Απελεύθεροι	12
5. Σπαρτιάτες που στερήθηκαν τα πολιτικά τους δικαιώματα	13
6. Μόθακες	15

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ'

Η ΑΡΧΗ ΤΗΣ ΙΣΟΤΗΤΑΣ ΩΣ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΚΑΤΟΧΗ ΤΗΣ ΓΗΣ

16

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ'

Η ΡΗΤΡΑ ΤΟΥ ΕΠΙΤΑΔΕΑ- ΜΕΤΑΒΟΛΗ ΤΟΥ ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ ΤΟΥ ΛΥΚΟΥΡΓΟΥ - ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑ

19

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ε

Ο ΘΕΣΜΟΣ ΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ ΣΤΗ ΣΠΑΡΤΙΑΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΕΙΑ

22

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΣΤ

ΒΑΣΙΚΟΣ ΘΕΣΜΟΣ ΔΗΜΟΣΙΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ ΤΗΣ ΣΠΑΡΤΗΣ: ΤΑ ΣΥΣΣΙΤΙΑ - Η ΞΕΝΗΛΑΣΙΑ

24

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ζ

ΤΑ ΟΡΓΑΝΑ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΕΙΑΣ ΚΑΙ ΟΙ ΑΡΜΟΔΙΟΤΗΤΕΣ ΤΟΥΣ: Η ΔΥΑΡΧΙΑ ΤΩΝ ΒΑΣΙΛΕΩΝ, Η ΓΕΡΟΥΣΙΑ ΚΑΙ Η ΑΠΕΛΛΑ. ΟΙ ΔΙΚΑΙΟΔΟΣΙΕΣ ΤΩΝ ΕΦΟΡΩΝ

	26
1. Βασιλείς	26
2. Γερουσία	29
3. Απέλλα	32
4. Έφοροι	33

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Η'

Η ΑΠΟΝΟΜΗ ΤΗΣ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ

37

1. Δικαστές	37
2. Δίκες και Ποινές	40

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

43

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

44

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α'

Η ΜΕΓΑΛΗ ΡΗΤΡΑ ΤΟΥ ΛΥΚΟΥΡΓΟΥ

1. Οι νόμοι του Λυκούργου

Κατά τη διάρκεια του 8^{ου}, 7^{ου} και 6^{ου} π.Χ, αιώνα κυριαρχούσα πολιτεία στην Ελλάδα ήταν η Σπάρτη. Το καθεστώς της Σπάρτης αποδιδόταν στον Λυκούργο και οι κανόνες του συστήματος ονομάζονται «οι νόμοι του Λυκούργου». Η λέξη νόμος μπορεί να μεταφραστεί «law», αν και έχει πλατύτερη έννοια απ' ό,τι αυτή η αγγλική λέξη. Περιλαμβάνει συνήθειες και έθιμα, που πρέπει ή δεν πρέπει να τηρηθούν, έστω και αν δεν ορίζονται με διάταξη ή δεν επιβάλλονται από τη δημόσια αρχή. Όταν οι νόμοι της Σπάρτης αποδίδονται στον Λυκούργο, αυτό που εννοείται είναι ότι ο Λυκούργος διέτύπωσε κανόνες και αξίωσε από τους Σπαρτιάτες να τους τηρήσουν: «εφύλαξε ταύτα μη παραβαίνειν», «σιγούρευμε ότι δεν θα τους παρέβαιναν» (Ηροδ. 1.65.5).

Αν οι νομοί αυτοί έγιναν πραγματικά από τον Λυκούργο είναι αμφίβολο. Ήδη κατά την αρχαιότητα αμφισβητείται η ιστορική του ύπαρξη,¹ Πλουτ. Λυκ. 1,1: *Περί Λυκούργου του νομοθέτου καθόλου μεν ουδέν εστίν εικείν αναμφισβήτητον, ου γε και γένος και αποδημία και τελευτή και προς άπασιν η περί τους νόμους αυτού και την πολιτείαν πραγματεία διαφόρους έσχηκεν ιστορίας, ήκιστα δ' οι χρόνοι καθ ους γέγονεν ο ανήρ ομολογούνται*, (μετάφρ. για το νομοθέτη Λυκούργο τίποτα απολύτως δεν μπορεί να λεχθεί με βεβαιότητα, γιατί και η καταγωγή του και ο ξενιτεμός και ο θάνατος του, καθώς και τα σχετικά με τους νόμους και το πολίτευμα του εξιστορούνται κατά διαφορετικούς τρόπους και δεν υπάρχει καμία ομοφωνία για τη χρονολογία της γεννήσεως του). Επίσης αμφιβολίες υπήρχαν και για τον Λυκούργο ως άνθρωπο:² Πλουτ. Λυκ. 5,4 «*Θεοφιλή μεν αυτόν η Πυθία προσεειπε και θεόν μάλλον ή άνθρωπον*). Και οι νεότεροι ιστορικοί αμφισβητούν τον Λυκούργο ως ιστορικό πρόσωπο³ και μερικοί υποστήριζαν ότι ήταν μυθική μορφή που πραγματικά δεν υπήρξε ποτέ. Ανεξάρτητα με το αν ο Λυκούργος υπήρξε ποτέ ή όχι, σίγουρα «οι νόμοι του

¹ Πλουτ. Λυκ. 1.1

² Πλουτ. Λυκ, 5,4

³ Beloch Griech. Gesch, EhrenbergNeugriinder des Staates (1925), Roussel Sparte

Λυκούργου» υπήρχαν, γιατί αυτό ήταν το όνομα που δόθηκε στο σύστημα τον πέμπτο αιώνα. Μπορούμε να συγκρίνουμε «τους νόμους του Σόλωνα» που ήταν το όνομα που δόθηκε στο αθηναϊκό σύστημα στην ίδια περίοδο.

Πιστευόταν ότι ο Λυκούργος πήρε τους νόμους του από το Δελφικό μαντείο ή τουλάχιστον πήρε την έγκριση του μαντείου πριν την εφαρμογή τους. Ο Πλούταρχος λέει ότι επειδή επρόκειτο για διακηρύξεις του Θεού γι' αυτό ονομάζονται «ρητραι» (Λυκ. 13.11) δηλ. συμφωνία και μάλιστα προφορική μεταξύ θέτοντος και αποδεχόμενου τους νόμους.

2. Η μεγάλη ρήτρα ως ρυθμιστική βάση της σπαρτιατικής «πολιτείας».

Η συγκρότηση της σπαρτιατικής «πολιτείας» (με την έννοια του πολιτεύματος) θεωρείται ότι ανάγεται στη λεγόμενη μεγάλη ρήτρα, ίσως του τέλους του 8^{ου} ή των αρχών του 7^{ου} π.χ. αι. η οποία διασώθηκε από τον Πλούταρχο⁴, σύμφωνα με την οποία:

Ούτω δε περί ταύτην εσπούδασε την αρχήν ο Λυκούργος, ώστε μαντείαν εκ Δελφών κομίσει περί αυτής, ην ρήτραν καλουσιν, έχειν δ' ούτως «Διός Σκυλλανίου και Αθανας Σκυλλανίας ιερόν ιδρυσάμενον, φυγὰς φυλάξαντα και ωβὰς ωβάξαντα τριάκοντα γερουσίαν συν αρχαγέταις καταστήσαντα ώραις εξ ωραν απεγγάζειν μεταξύ βαβύκας τε και Κνακιωνος, ούτως εισφέρειν τε και αφίστασθαι. + γαμωδανγοριανήμην και κράτος» (Το κείμενο που δίνεται εδώ είναι εκείνο της έκδοσης Teubner του Zieyler. Πολλές λεπτομέρειες αμφισβητούνται και η μετάφραση που ακολουθεί είναι μόνο κατά προσέγγιση). Ο Λυκούργος απέδιδε τόση σημασία το αξίωμα αυτό ώστε έφερε χρησμό από τους Δελφούς γ'αυτό, που ονομάζουν ρήτρα. Είναι η εξής. «Αφού ιδρύσεις ιερό του Δία Σκυλλανίου και της Αθηνάς Σκυλλανίας, αφού οργανώσεις φυλές και ωβές, κι αφού εγκαθιδρύσεις γερουσία από τριάντα άνδρες με τους αρχηγούς (=βασιλείς) από εποχή σε εποχή να συγκαλούνται συνελεύσεις ανάμεσα Βαβύκας και Κνακιώνα, κι έτσι να εισάγει (η γερουσία) τις προτάσεις και να απέχει (κείμενο φθαρμένο).

Η μεγάλη ρήτρα αποτελεί το αρχαιότερο κείμενο της Ελληνικής ιστορίας. «Ρήτρα γαρ κατά Δωριέας ο νόμος» (Ετυμολογικόν Μέγα). Αν και δεν μπορεί να υπάρξει βεβαιότητα, η πιθανότητα είναι ότι μια μεγάλη αναλογία των δηλώσεων

⁴Πλουτ. Λυκ. 6.1-2

στο Λυκούργο του Πλουτάρχου που γίνονται χωρίς να κατονομάζεται καμία πηγή βασίζονται στην χαμένη Λακεδαιμονίων πολιτεία του Αριστοτέλη.

3, Η προβληματική ερμηνεία της μεγάλης ρήτρας - Ερμηνευτικές προσεγγίσεις ως προς την δικαιοδοσία της «Απέλλας».

Η ρήτρα αυτή στους τελευταίους στίχους της, συγκεντρωμένα το τμήμα *γαμωδανγοριανημην και κράτος*» προκαλεί δυσχέρειες, εξαιτίας του φθαρμένου τμήματος του χειρογράφου. Παρόλες τις ερμηνευτικές διαφορές που υπάρχουν, η ρήτρα αυτή θεωρείται θεμελιακή για την συγκρότηση του σπαρτιατικού πολιτεύματος.

Υπάρχουν διάφορες ερμηνευτικές θέσεις σχετικά με την επίμαχη διατύπωση *«ούτως εισφέρειν τε και αφίστασθαι + γαμωδανγοριανημην και κράτος»*. Σύμφωνα με την ερμηνευτική συμβολή του καθηγητή Σ. Καψωμένου,⁵ η οποία συνδυάζοντας: το «εισφέρειν», που σημαίνει «επιψηφίζουν νόμον» (με την έννοια του θέτω νόμο σε ψηφοφορία), με το «αφίστασθαι», που σημαίνει να παραιτούνται από την κύρωση και να διαλύουν τη συνέλευση, και τη διόρθωση του «ούτως», αντί της ερμηνείας «έτσι» σε γραφή «τούτους», προσδίδει στην επίμαχη διατύπωση το εξής περιεχόμενο: τούτους (τους άρχοντες) να θέτουν για «επιψήφιση» άλλως να παραιτούνται της κυρώσεως, περιεχόμενο που αποδεχόταν την ουσιαστική άσκηση από τη σπαρτιατική συνέλευση των πολιτών του δικαιώματος της εγκρίσεως ή αποκρούσεως των νόμων.

Σύμφωνα με τον Τριανταφυλλόπουλο⁶ στο φθαρμένο τμήμα της ρήτρας *«+ γαμωδανγοριανημην και κράτος»* αποδίδεται ως εξής: *«δάμω δ' ανταγορίαν ημεν και κράτος»*. Κατά τον Τριανταφυλλόπουλο η πιο σημαντική και δημοκρατική καινοτομία της μεγάλης ρήτρας, ήταν το δικαίωμα του «δήμου» να «απελλάζει» (Πλουτ. Λυκ. 6, 3: *το δ' απελλάζειν εκκλησιάζειν, ότι την αρχήν και την αιτίαν της πολιτείας εις τον Πύθιον ανήψε*) σε ορισμένα χρονικά διαστήματα (Πλουτ. Λυκ. 6,2 *ώρας εξ ώρας*] και σε ορισμένο τόπο (Πλουτ. Λυκ. 6,4: *την δε Βαβύκαν... και τον Κνακιώνα νυν Οινουντα προσαγορεύουσιν, Αριστοτέλης δε τον μεν Κνακ/ωνα ποταμόν, την δε Βαβύκαν γέφυραν*]. Την εκκλησία συγκαλούν και διαλύουν (Πλουτ. Λυκ. 6,2: *εισφέρειν τε και αφίστασθαι, 8: τους*

" Βιβλιοκρισία Α. Tsopanakis. La thetre de Lycurgue - L' annexe - Tyrtee. Θεσσαλονίκη 1954, στα «Ελληνικά», 2.14/1955 σελ. 477 κ.ε.

⁶ Τριανταφυλλόπουλος. Ελληνικά Δίκαια σελ. 56, 58.

πρεσβυγενέας και αρχαγέτας αποστατηρας ημεν) οι γέροντες και οι βασιλείς, ο δήμος δεν έχει εξουσία μόνο να εκφέρει θετική ή αρνητική κρίση στις προτάσεις των αρχόντων, αλλά και ο ίδιος να προβαίνει σε προτάσεις και να αποφασίζει (Πλουτ. Λυκ. 6,2 *δάμω δ' ανταγοριαν ημεν και κράτος*). Έτσι καθιερώθηκε η δημοκρατική αρχή της *ισηγορίας*, η οποία είναι Ελληνική αρχή σε αντίθεση προς την αριστοκρατική αρχή της συμφωνίας ή διαφωνίας στη Ρώμη.

Είναι αξιοσημείωτο, κατά τον Τριανταφυλλόπουλο, ότι η Σπάρτη είναι εκείνη, η οποία εισάγει πρώτη φορά στην δημοκρατία στην Ελλάδα, πολύ πριν από τη Χίο ή την Αθήνα, που θεωρούνται ιδρυτές της δημοκρατίας.

Στη μεγάλη ρήτρα οι έννοιες του δήμου, του κράτους (προφανώς σε αντίθεση προς τη βία) και κυρίως της ανταγορίας είναι παντού και πάντοτε τα υπόβαθρα της δημοκρατίας. Με τους δυο όρους, ανταγορία - ισηγορία, που είναι σχεδόν ταυτόσημα, εκδηλώνεται όλη η ψυχολογική και πολιτική διαφορά, η μεν ανταγορία υποδηλώνει αγώνα, αντεπίθεση και δυναμική κατάσταση, η δε ισηγορία υποδηλώνει ισορροπία πολιτικών δυνάμεων μέσω της ισονομίας, καταστάλαξη και στατική κατάσταση της δημοκρατίας, όπως συνέβη στην Αθήνα κατά τους κλασικούς χρόνους.

Έτσι δημιουργήθηκε η πρώτη κλασσικού τύπου «πόλις» στην ηπειρωτική Ελλάδα' στη θέση του υπηκόου ο πολίτης. Ως «*πλειόνων κωμών κοινωνίαν*» όριζε ο Αριστοτέλης (Πολιτ. 1252^ο, 29 επ.) την, κατά τη γνώμη του «*τελείαν πάλιν*». Η κοινωνία αυτή ήταν πολιτική. Επρόκειτο για νέα, υπέρτερη πολιτειακή μονάδα μέσα στην οποία συγχωνεύτηκε η πολιτική ανεξαρτησία των πέντε επί μέρους οικισμών (Αμύκλαι, Κονόουρα [Κυνόσουρα] Λίμναι, Μεσόα, Πιτάνα). Η Σπάρτη δεν ήταν μόνο η πρώτη «πόλις» του τύπου αυτού στην ηπειρωτική Ελλάδα. Ήταν και η πρώτη σε πολιτική ωριμότητα, την οποία άλλες πόλεις άργησαν να γνωρίσουν. Το πολίτευμα της, κύριο χαρακτηριστικό είχε την *ευνομία* και σε αυτή όφειλε την αποφυγή της τυραννίας, την στρατιωτική δύναμη και την επιρροή στον ελληνικό κόσμο.

Κατά άλλη άποψη⁷ ο Καψωμένος χωρίς να υπεισέρχεται στη λεκτική διαμόρφωση του επίμαχου φθαρμένου χωρίου, χρησιμοποιεί το κείμενο του Πλουτάρχου, σύμφωνα με το οποίο περιέχεται ένας υπομνηματισμός της όλης ρήτρας «*του δε πλήθους αθροισθέντος, ειπείν μεν ουδενί γνωμην των άλλων*

εφείτο, την δ' υπό των γερόντων και των βασιλέων προτεθείσαν επικρίναι κύριος ην ο δήμος-» (που σημαίνει: «όταν συνερχόταν ο δήμος δεν επιτρεπόταν σε κανένα άλλον να προτείνει άποψη παρά μόνο είχε την εξουσία, το δικαίωμα να κρίνει (: να αποφασίζει γενικότερα) τις προτάσεις των γερόντων και των βασιλέων») υπομνηματισμός, που ερμηνεύοντας τη ρήτρα με τη διατύπωση: «επικρίναι κύριος ην ο δήμος» εξειδικεύεται στην έννοια του «επικρίναι», που δε σημαίνει μόνο «επιδοκίμασα/» (ομόφωνη αποδοχή, όπως δέχεται ο Τσοπανάκης), αλλά «κρ/νον» και «αποφασίσαι», οπότε και συνάγεται από τον Καψωμένο, σελ. 482 ότι: «ο δήμος είχε το δικαίωμα να κρίνει, δηλαδή να επιδοκιμάζει ή να αποκρούει, εναρμονιζόμενης έτσι της ερμηνείας αυτής με το πνεύμα της διατάξεως της ρήτρας, που έδινε το δικαίωμα του «.εισφέρειν» μόνο στα αρμόδια όργανα της σπαρτιατικής πολιτείας, τους γέροντες και τους βασιλείς, ενώ το δικαίωμα του «επικρίναι» αφηνόταν στην εξουσία του δήμου, ο οποίος δεν είχε δικαίωμα συζητήσεως ή τροποποιήσεις των νόμων, - όπως είχε ο «δήμος» της «πολιτείας των Καρχηδονίων»: «κύριοι κρίνουν εσι' και τω βουλομενω τοις εισφερομένοις αντε/πείν έξεστιν, όπερ εν τοις ετέραις πολιτείαις [Λακεδαιμονίων και Κρητών] ουκ εστίν»⁸, - παρά μόνο δικαίωμα λήψεως αποφάσεως θετικής ή αρνητικής,

4. Η σπαρτιατική πολιτεία κατά τον ποιητή. Η καθιέρωση του μεικτού συστήματος, η αρχή της ττλειονοψηφίας Τυρταίο και η ανταγορία.

Εκτός από την απόδοση του Πλούταρχου έχει φτάσει σε εμάς με μεγαλύτερες ή μικρότερες παραλλαγές και μια παράφραση της ρήτρας από τον ποιητή Τυρταίο. Ο Τυρταίος έζησε και έδρασε κατά τον έβδομο αιώνα¹ εμπύχωσε με τον ποιητικό του λόγο τους Σπαρτιάτες εναντίον των Μεσσηνίων εχθρών τους (κατά το δεύτερο μεσσηνιακό πόλεμο). Ο Τυρταίος στην ελεγεία του «Ευνομία» αναφέρεται στο πολίτευμα της Σπάρτης και λέει ότι αυτό είναι δοσμένο από τον Απόλλωνα των Δελφών στο νομοθέτη Λυκούργο. Η αναφορά αυτή του Τυρταίου στο αρχικό καθεστώς της Σπάρτης έχει ιδιαίτερο νόημα, επειδή ο δεύτερος Μεσσηνιακός πόλεμος διεξάγεται κάτω από την πίεση μιας μερίδος των Σπαρτιατών, που ζητούσαν πολιτικές και οικονομικές αλλαγές (όπως π.χ. αναδασμό της γης). Η μερίδα αυτή ίσως είχε χάσει την ιδιοκτησία

⁸

Αριστοι. Πο'λ. 1273α 1 Ικε, 1272α1 Ικε

της από την εξέγερση των Μεσσηνίων. Το γεγονός αυτό είχε οπωσδήποτε πολιτική σημασία, αφού το δικαίωμα του πολίτη στην Σπάρτη ήταν άρρηκτα συνδεδεμένο με την ιδιοκτησία.

Ο Τυρταίος μιλά κατά κάποιο τρόπο περί του Συντάγματος που ορίζει τον τρόπο διακυβερνήσεως της Σπάρτης και που αυτό έχει εγκριθεί από τον Απόλλωνα, Το σημαντικό αυτό απόσπασμα του Τυρταίου είναι το εξής:

*«Φοίβου ακουσαντες Πυθωνόθεν οικαδ' ενεικαν
μαντείας τε θεού και τελέντ' έπειοτ
ώδε γαρ αργυρότοξος αναξ εκάεργος Απόλλων
χρυσοκόμης έχρη πίονος εξ αδύτου'
αρχειν μεν βουλής θεοτιμήτους βασιληας,
οισί μέλει Σπάρτης ιμερόεσσα πόλις,
πρεσβυγενέας τε γέροντας έπειτα δε δημότας άνδρας
ευθεια ις ρήτραις αντανταμειβομένους
μυθείσθαι τε τα καλά και έρδειν πάντα δίκαια'
μηδέ τε βουλεύειν τηδε πόλει σκολιόν
δήμου δε πλήθει νίκην και κάρτος έπεσθαι'
Φοίβος γαρ περί των ωδ' ανέφηνε πόλει»*

Το απόσπασμα αυτό λέει ότι στη Σπάρτη πρέπει οι πρωτοβουλίες των διαβουλευσεων να ανήκουν στη Γερουσία και στους βασιλείς και κατόπιν το λόγο έχει η συνέλευση του λαού (η Απέλλα)⁹, Ο κυρίαρχος μέσα σε αυτό το μεικτό σύστημα δυνάμεως και διακυβερνήσεως είναι ο *δήμος*, στον οποίο κατ' ουσίαν ανήκει η ανώτατη πολιτική δύναμη και εξουσία.¹⁰

Κατά τη μαρτυρία του Πλουτάρχου το πολίτευμα της Σπάρτης, που θεσμοθετήθηκε με ρήτρα του Απόλλωνα προς το Λυκούργο, έδινε στο δήμο την ανταγορία και το κράτος:

δάμω δ' ημεν ανταγοριαν και κράτος

Τόσο η μαρτυρία του Πλούταρχου όσο και το κείμενο του Τυρταίου δηλώνουν τη νέα κατάσταση πραγμάτων που έχει δημιουργηθεί στον ελληνικό πολιτικό χώρο: Κυρίαρχος πια είναι ο δήμος και αυτός έχει την εξουσία (κράτος), η οποία αποκτάται ύστερα από αγώνα και με τον τρόπο της

⁹ «Αρχειν μεν βασιληας... πρεσβυγενέας τε γέροντας' έπειτα δε δημότας άνδρας»

¹⁰ «δήμου δε πλήθει νίκην και κάρτος έπεσθαι».

ανταγορίας. Η πόλη είναι πια κτήμα όλων των πολιτών, η δε αρχή ασκείται από το τμήμα εκείνο των πολιτών που συγκεντρώνει, ύστερα από αγώνα για την υπεροχή και με την τακτική της ανταγορίας, την *πλειονοψηφία*. Αυτό σημαίνει ότι η πλειονοψηφία δεν είναι ποτέ δοσμένη εξ αρχής, αλλά σχηματίζεται κάθε φορά, αφού επικρατήσει ύστερα από συζήτηση, διαμάχη και αγώνα, μια γνώμη (μεταξύ των πολλών που μπορεί να προβληθούν) και αφού λάβει επίσημη μορφή διατυπώσεως, ώστε να αποτελεί στο εξής επίσημη απόφαση, νόμο (ευθεία ρήτρα) της πολιτείας. Οι αντιλήψεις αυτές, που απορρέουν από την ποίηση του Τυρταίου, δεν εκφράζουν ίσως την πραγματική πολιτική κατάσταση της Σπάρτης¹¹ επί της εποχής του ποιητή, αλλά προβάλλουν το αρχέγονο σπαρτιατικό πολίτευμα, όπως υπήρχε στη ρήτρα του Λυκούργου. Πρόκειται επομένως για την προβολή ενός ιδεώδους, που ακόμη ασκούσε μεγάλη επίδραση.

Στο κείμενο του Τυρταίου τονίζεται:

δήμου δε πλήθει νίκην και κάρτος έπεσθαι

Αυτό σημαίνει ότι η νίκη και το κράτος ακολουθούν τώρα την πλειονοψηφία των πολιτών (δήμου πλήθει) και όχι απλώς τον ένα μόνο κυρίαρχο και εξουσιαστή.

Ανταγορία είναι η διατύπωση μιας γνώμης που είναι αντίθετη προς άλλες προβληθείσες γνώμες και επιδιώκει να επικρατήσει αυτή έναντι των άλλων είναι ο άγων που γίνεται με συζήτηση (και όχι με τη βία) για την εξασφάλιση της υπεροχής (της νίκης) μιας γνώμης μεταξύ των περισσοτέρων γνώμων, που διατυπώθηκαν ελεύθερα από τους ισότιμους πολίτες μέσα στο χώρο της πολιτείας.

Στην αρχαϊκή λοιπόν Σπάρτη έλαβε έκφραση για πρώτη φορά η νέα περί πολιτείας αντίληψη καί αντικατεστάθη η θέληση και η βία του ενός με την ανταγορία και τη βούληση των πολλών, δηλαδή με την επικράτηση της αρχής της πλειονοψηφίας, μέσω της κυριαρχίας του δήμου.

Κατά τον ποιητή Τυρταίο το σύστημα διακυβερνήσεως της πολιτείας πρέπει να είναι *μεικτό*, η πηγή της δύναμews ανήκει στο λαό, ο οποίος οφείλει να λέει τα σωστά (*μυθείσθαι τε τα καλά*), να μην δίνει και να μην προσέχει τις σκόλιες συμβουλές και να πράττει τα δίκαια (*έρδειν... δίκαια*). Το πολιτικό δέον,

¹¹ βλέπε V. Ehrenberg. From Solon to Socrates.

που υπάρχει στα ποιήματα του Τυρταίου, καθιερώνει το μεικτό σύστημα εξουσίας και την αρχή της πλειονοψηφίας.

Η πολιτεία είναι πια κτήμα όλων των πολιτών και η τάξη μέσα σ' αυτή (η ευνομία) επιτυγχάνεται με το μεικτό δημοκρατικό σύστημα διακυβερνήσεως, που το διέπει η ορθή φρόνηση και η δικαιοσύνη, που σχετίζεται με την τήρηση του μέτρου, δηλαδή την τήρηση της ορθής σχέσεως μεταξύ των διαφόρων παραγόντων της πολιτείας.

5. Μεταγενέστερη τροποποίηση της μεγάλης ρήτρας - Ερμηνευτικό πλαίσιο

Επειδή όπως θα πει ο Σόλων, είναι δύσκολο να αντιληφθεί κανείς το της «γνωμοσύνης... αφανές... μέτρον» (απ. 16.West) δηλ. να προσδιορίσει τα ορθά όρια της γνώμης, γ'αυτό οι υπερβολές και οι σκόλιες συμβουλές δεν έλειψαν στη Σπάρτη, πράγμα που οδήγησε σε συμπλήρωση της ρήτρας του Απόλλωνα, όπως αναφέρει ο Πλούταρχος, και σε εκτροπή του πολιτεύματος από την ορθή δημοκρατική του βάση. Αυτό στη συνέχεια δημιούργησε την εντύπωση περί της μη δημοκρατικής υφής του σπαρτιατικού πολιτεύματος, πράγμα που ισχύει μόνο για την περίοδο, που αρχίζει μετά την τροποποίηση της ρήτρας του Απόλλωνος.

Η μεγάλη ρήτρα τροποποιήθηκε μεταγενέστερα από τους βασιλείς Πολύδωρο και Θεόπομπο;¹²

Πλουτ. Λυκ. 7-8 *«ύστερον μέντοι των πολλών αφαιρέσει και προσθήσει τας γνώμας δ'αστρεφόντων και παραβ/αζομένων, Πολύδωρος και Θεόπομπος οι βασιλείς τάδε τη ρήτρα παρενέγραψαν «αἱ δὲ σκολιὰν ὁ δαμος αἰροῖτο, τοὺς πρεσβυγενέας καὶ ἀρχαγέτας ἀποστατήρας ἤμεν» τούτ' ἐστὶ μὴ κυροῦν, ἀλλ' ὅλως ἀφίστασθαι καὶ διαλύειν τὸν δῆμον, ὡς ἐκτρέποντα καὶ μεταποιοῦντα τὴν γνώμην παρά τὸ βέλτιστον».*

Μετάφρ. «αλλά αργότερα, όταν ο λαός με αφαίρεση και πρόσθεση διέστρεψε και παραποιοῦσε τις προτάσεις, οι βασιλείς Πολύδωρος και Θεόπομπος ενέγραψαν αυτή την προσθήκη στη ρήτρα «αλλά αν ο δήμος έκανε μια όχι σωστή επιλογή, οι γέροντες και οι αρχηγοί (=βασιλείς) να έχουν το δικαίωμα να τον διαλύουν» δηλαδή να μην την επικυρώνουν, αλλά

¹² Πλουτ. Λυκ. 7-8

ολοκληρωτικά (:όλως) να παραιτούνται της κυρώσεως και να διαλύουν το δήμο, με τη δικαιολογία ότι η «σκόλια» απόφαση εξέτρεπε και μετέβαλλε την πρόταση εναντίον των συμφερόντων (της πόλεως): «παρά το βέλτιστον».

Το «*όλα αφίστασθαι και διαλύειν τον δήμον*» θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι θα ασκούσαν από τη γερουσία και τους βασιλείς (Καψωμένου σελ. 484) μόνο στις περιπτώσεις «σκόλιας» αποφάσεως του δήμου και όχι όταν οι άρχοντες αυτοί απλώς «*εφράνουν ότι ο δήμος δεν βουλευέται ορθώς*», όπως υποστηρίζεται στου Τριανταφυλλόπουλου, σελ, 58, οπότε «*το απελλάζειν άρα καθίστατο ως βουλευτική δραστηριότης ασήμαντος*».

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β΄ ΠΟΛΙΤΕΙΑΚΗ

ΣΥΓΚΡΟΤΗΣΗ - ΟΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΟΜΑΔΕΣ

Ι. Σπαρτιάτες

Βάση της σπαρτιατικής πολιτείας αποτελούσε η κυρίαρχη τάξη των ελεύθερων πολιτών, των Σπαρτιατών ή ομοίων που σημαίνει «ίσο/» ή «ευπατρίδες». Φαίνεται ότι, αν και μπορούσαν να έχουν γη αλλού, όλοι οι Σπαρτιάτες κατοικούσαν στην πόλη. Αποτελούνταν από πέντε χωριά, που την εποχή του Θουκυδίδη (1.10.2) δεν είχαν ακόμη ενοποιηθεί στην πράξη, συγκεκριμένα Λίμναι, Κονόουρα, Μεσόα, Πιτάνη και Αμύκλαι. Οι πολίτες ήταν οργανωμένοι σε ομάδες για τις οποίες χρησιμοποιούνται δύο ονόματα, φυγή και ωβά.^{1.3} Οι Σπαρτιάτες ήταν οι μόνοι κάτοικοι της πόλεως που είχαν πλήρη δικαιώματα και δεν εργάζονταν, για να είναι πάντα ετοιμοπόλεμοι. Τα γερά σωματικώς παιδιά τα έπαιρναν από τις οικογένειες τους το έβδομο έτος της ηλικίας τους και τα ανέτρεφαν μέσα σε ομάδες που χαρακτηρίζονται *αγέλαι* ή *βουαι*. Με τη συμπλήρωση του 20^{ου} έτους της ηλικίας τους κατατάσσονταν στο στρατό. Μόνο μετά το 30^ο μπορούσαν να σχηματίσουν οικογένεια και μέχρι να γίνουν εξήντα ετών ήταν υποχρεωμένοι να μετέχουν σε ένα είδος κοινής ζωής που μια μορφή τους αποτελούσαν τα περίφημα συσσίτια.⁴ Καθένας από τους Σπαρτιάτες ζούσε από τα εισοδήματα ενός κλήρου (*έγγειον κτησιν*) που του είχε παραχωρήσει η πόλη, ένα τεμάχιο γης, που δεν είχε δικαίωμα να το πουλήσει ή να το κατατμήσει.

2. Περίοικοι

Οι περίοικοι ήταν οι κάτοικοι όλων των πόλεων στη Λακωνία εκτός από τη Σπάρτη, μαζί με λίγες πόλεις στη Μεσσηνία και τα παράκτια νησιά. Σπαρτιάτες και περίοικοι αποτελούσαν τους Λακεδαιμονίους. Οι περίοικοι ασχολούνταν με το εμπόριο και τη βιοτεχνία. Οι συνοικισμοί τους, αν και μερικοί ήταν πολύ μικροί, μπορούν να ονομαστούν «πόλεις» επειδή οι Έλληνες

¹ Πλουτ. Λυκ. 6. 2

⁴ Πλουτ. Λυκ. 10,1 επ.

συγγραφείς τους ονομάζουν πόλεις.¹⁵ Η λέξη αυτή σημαίνει ότι επίσημα ήταν αυτοδιοικούμενοι και θέσπιζαν τους δικούς τους νόμους. Παρόλα αυτά ο Έφορος¹⁶ τους θεωρούσε σαφώς ότι βρίσκονταν κάτω από την εξουσία των Σπαρτιατών και των νόμων της Σπάρτης, Στην πραγματικότητα φαίνεται ότι υπήρξαν τρόποι με τους οποίους ο σπαρτιατικός νόμος υπερίσχυε επάνω στους περιοίκους. Ο ένας ήταν η ανάγκη να υπηρετήσουν στρατιωτική θητεία. Υπάρχουν άφθονες μαρτυρίες ότι οι δυνάμεις των Λακεδαιμονίων κανονικά συμπεριλάμβαναν μερικούς περιοίκους.¹⁷ Δεύτερον σχετικά με την κατοχή της. Ο μόνος τρόπος με τον οποίο οι νόμοι της Σπάρτης σχετίζονταν με τη γη που ανήκε στους περιοίκους είναι ότι οι περίοικοι απαιτούνταν να πληρώνουν φόρο. Η γη ήταν η βάση της φορολογίας στη Σπάρτη¹⁸ (Αριστ. Πολ.).

3. Είλωτες

Οι είλωτες προερχόμενοι από τους αυτόχθονες κατά την κατάκτηση της Λακωνίας, αργότερα και μέρους της Μεσσηνίας, από τους Δωριείς, αποτελούσαν το μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού και ασχολούνταν με την καλλιέργεια της γης που είχαν οι Σπαρτιάτες, στους οποίους έδιναν το μισό της παραγωγής, κρατώντας το υπόλοιπο για τον εαυτό τους. Τυρτ. Από 6-7 (West):

*«ὥσπερ ὄνοι μεγάλοις ἀχθεσι τειρόμενοι,
δεσποσύνοισι φέροντες ἀναγκαίης ὑπο λινῆς
ἡμισυ + πάνθ' ἄσσων καρπὸν ἄρουρα φέρει»*

«Όπως τα γαϊδούρια, που καταπιέζονται με μεγάλα φορτία φέρνοντας στους κυρίου τους, κάτω από σκληρό εξαναγκασμό το μισό... απ' ό,τι η γη παράγει σε καρπούς».

Ο Στράβων τους αποκαλεί «*δημοσίους δούλους*» και ο Πausanίας «*δούλους του κοινού*», ενώ σε κείμενο συνθήκης συμμαχίας μεταξύ Λακεδαιμονίων και Αθηναίων αποκαλούνταν «*η δουλεία*». ^

¹⁵ Ηροδ. 7.234.2, Θουκ. 5.54.1, Ξεν. Λακ. Πολ. 15.3

¹⁶ Στράβ. 8.5.4

¹⁷ Ηροδ. 9.1 1.3, Θουκ. 5.54.1, Ξεν. Ελλην. 6.5.21

¹⁸ Αριστ. Πολ. 1271b13-15

¹⁹ Θουκ. Ε. 23.3

Αν και οι Έλληνες αναφερόμενοι στους εἰλωτες, τους αποκαλούν δούλους, υπήρχε διαφορά μεταξύ αυτών και των ιδιόκτητων δούλων των Αθηνών. Οι εἰλωτες δεν ήταν μεν ελεύθεροι, αλλά δεν ανήκαν σε άτομα, δεν αποτελούσαν αντικείμενο αγοραπωλησίας και το σημαντικότερο απ' όλα, διαιώνιζαν με την αναπαραγωγή τους τη δουλική τους ιδιότητα. Έτσι πρέπει να δεχτούμε, ότι οι εἰλωτες *de facto*, αν όχι και *de iure*, είχαν οικογένεια, κτήματα μεταβιβαζόμενα από γενιά σε γενιά, την λατρεία τους και γενικά όλους τους φυσικούς ανθρώπινους δεσμούς, εκτός βεβαίως, της ελευθερίας.

Η συμπεριφορά των Σπαρτιατών προς τους Εἰλωτες ήταν απάνθρωπη, κυρίως λόγω του φόβου εξέγερσης αυτών, όπως και επανειλημμένα συνέβη, θέτοντας τη Σπάρτη σε κίνδυνο, όπως το έτος 464 π.Χ. Ο Πλούταρχος γράφει²⁰, ότι σύμφωνα με τα όσα διηγείται ο Αριστοτέλης, οι Έφοροι κατά την έναρξη της θητείας τους κήρυσσαν τον πόλεμο εναντίον των ειλώτων, τους οποίους πια μπορούσε ο καθένας να σκοτώνει ατιμωρητεί.²¹ Αυτής της ατιμωρησίας σύμφωνα με όσα λέει ο Πλούταρχος²², έκαναν ευρεία χρήση κατά την εφαρμογή της λεγόμενης κρυπτείας, που δεν ήταν τίποτε άλλο παρά ένα είδος ανθρωποκυνηγητού για την εκγύμναση των νέων οι οποίοι κατά τη διάρκεια της ημέρας κρύβονταν στα δάση και έβγαιναν μόνο τη νύχτα για να σκοτώσουν όσους περισσότερους εἰλωτες εύρισκαν.

4. Απελεύθεροι

«Εκείνοι από τους εἰλωτες που απελευθερώνονται ονομάζονται από τους Λακεδαιμόνιους νεοδαμώδεις»²³. Από την ετυμολογία της λέξης, νέος + δαμος, αν ένας νεοδαμώδης ήταν νέο μέλος του δήμου, σημαίνει αυτό ότι ένας εἰλωτας που απέκτησε την ελευθερία του έγινε Σπαρτιάτης πολίτης με πλήρη πολιτικά δικαιώματα; Από τα χωρία του Θουκυδίδη και Ξενοφώντα²⁴, που αναφέρονται στους νεοδαμώδεις γίνεται σαφές ότι η κοινωνική τους θέση ήταν κατώτερη από

²⁰ Πλουτ. Λυκ. 28.7

" Πλουτ. Λυκ. 27.1 επ.

²² Πλουτ. Λυκ. 28 "'

Πολυδεύκης 3.83

" .ε.εν. Ελλ. 3.3.6

εκείνη των Σπαρτιατών. Μπορούμε να υποθέσουμε ότι όλοι οι είλωτες που απόκτησαν την ελευθερία τους μπορούσαν να κατοικήσουν σε σπαρτιατικό έδαφος, αλλά δεν μπορούσαν να πάρουν μέρος στην πολιτική ζωή. Η θέση τους μπορεί να ήταν πολύ όμοια με εκείνη των μετοίκων στην Αθήνα, αλλά ίσως σε καλύτερη οικονομική κατάσταση: από χωρίο του Θουκυδίδη²⁵, υπονοείται ότι τους επιτράπηκε να κατέχουν γη, ενώ στην Αθήνα το δικαίωμα κατοχής γης (έγκτησις γης) δεν το είχαν οι μέτοικοι.

5. Σπαρτιάτες που στερήθηκαν τα πολιτικά τους δικαιώματα

Θεμελιακή αρχή των «νόμων του Λυκούργου» ήταν ότι κάποιος έχανε την κοινωνική θέση ως πολίτης αν αποτύγχανε να ακολουθεί τον σπαρτιατικό τρόπο ζωής. Στη διάρκεια της παιδικής του ηλικίας ήταν υποχρεωμένος να περάσει από την εκπαίδευση που λεγόταν η *αγωγή*, ως ανήλικος έπρεπε να ήταν μέλος ενός συσσιτίου, πληρώνοντας τις συνδρομές του σ' αυτό και παίρνοντας εκεί τα γεύματα του. Επίσης έπρεπε να δείχνει στον πόλεμο το αρμόζον θάρρος. Ο τρόπος αυτός της ζωής ονομάζεται κάποτε τα καλά²⁶, δηλαδή η ζωή της τιμής. Περιλάμβανε και μόχθους και προνόμια, κι ένας που παρέκκλιε απ' αυτήν έκανε να είναι ένας Σπαρτιάτης όμοιος. Η αρχή αυτή αναφέρεται από τον Ξενοφώντα²⁷.

Ξεν. Λακ. Πολ. 3.3 επιθείς δε και ει τις ταύτα φύγοι, μηδενός έτι των καλών τυγχάνειν, εποίησε μη μόνον τους εκ δημοσίου αλλά και τους κηδομενους εκάστων επψελισθαι, ως μη αποδειλιάσαντες αδόκιμοι παντάπασιν εν τη πόλει γένοιτο. «Καθορίζοντας ότι όποιος (από τους νέους) απέφυγε αυτούς τους μόχθους θα αποκλειόταν ολότελα από τη ζωή της τιμής, ο Λυκούργος κανόνισε γι' αυτούς να επιβλέπονται όχι μόνο από τους ανθρώπους που ορίστηκαν από το δημόσιο αλλά επίσης από εκείνους που συνδέονταν προσωπικά με τον καθένα τους, έτσι που να μην έχαναν από δειλία όλη την κοινωνική υπόληψη τους μέσα στην πόλη».

²⁵ Θουκ. 5.34.1

²⁶ Ξεν. Λακ. Πολ. 3.3, Πλουτ. Αγίς 5.5

²⁷ Ξεν. Λακ. Πολ. 3.3

²⁸-εν. Λακ. Πολ. 10.7 επέθηκε δε και την ανυπόστατον ανάγκην ασκειν άπασαν πολιτικήν αρετήν. τοις μεν γαρ τα νόμιμα εκτελουσιν ομοίως άπασι την πάλιν οικείαν εποίησε, και ουδέν υπελογίσαστο ούτε σωμάτων ούτε χρημάτων ασθένειαν ει δε τις αποδειλιάσειε του τα νόμιμα διαπρονεισθαι, τούτον εκείνος απέδειξε μηδέ νομίζεσθαι έτι των ομοίων είναι, «Ο (Λυκούργος) επέβαλε επίσης την ακατανίκητη υποχρέωση να ασκούν κάθε είδος αρετής ενός πολίτη. Έδωσε ίσα δικαιώματα μέσα στην πόλη σε όλους όσοι πληρούσαν τις νόμιμες προϋποθέσεις και δεν έλαβε υπόψη οποιαδήποτε κατωτερότητα είτε στη σωματική διάπλαση ή στην περιουσία' αλλά καθόρισε ότι όποιος δειλίαζε από τους μόχθους που απαιτούνταν από το νόμο δεν θα θεωρούνταν πια ότι είναι ένας από τους όμοιους»,

Η φράση «νόμιμες προϋποθέσεις» είναι σαφές ότι περιλαμβάνει την αγωγή καθώς και την απαίτηση να ανήκει κανείς σ' ένα συσσίτιο, που αναφέρεται στον Αριστοτέλη²⁹. Στους Σπαρτιάτες απαγορευόταν με νόμο να ασχολούνται με χειρονακτικά έργα ή τέχνες για να αποκτήσουν χρήματα . Είναι πιθανό ότι οποιοσδήποτε Σπαρτιάτης το έκανε τακτικά θα έχανε τα δικαιώματα του πολίτη επειδή δεν ζούσε «τη ζωή της τιμής». Επίσης είναι πιθανό ότι το χάσιμο των πολιτικών δικαιωμάτων μπορούσε να προκύψει από καταδίκη για σοβαρό αδίκημα.

Από το κείμενο του Θουκυδίδη³¹, προκύπτει ότι η δειλία στη μάχη ήταν λόγος για ατιμία και ο όρος αυτός σαφώς χρησιμοποιείται για να δηλώσει την απώλεια ειδικών δικαιωμάτων. Συνάγουμε από το χωρίο αυτό ότι ένας Σπαρτιάτης που βρισκόταν ένοχος δειλίας δεν δικαιούνταν να έχει αξίωμα και ίσως αποκλειόταν από όλες τις πολιτικές δραστηριότητες, ίσως και της παρουσίας στις συνεδρίες της συνέλευσης των πολιτών. Δεύτερον, οποιοδήποτε συμβόλαιο πώλησης έκανε ήταν άκυρο. Πιθανώς αυτό σημαίνει, ότι αν έκανε κάποιος ενέργειες για να αγοράσει ή να πουλήσει κάτι και η άλλη πλευρά στην πώληση κατακρατούσε και τα χρήματα και τα αγαθά, αυτός δεν είχε νομική διέξοδο.

²⁸ Ξεν. Λακ. Πολ. 10,7

²⁹ Αριστοτελ. Πολ. 1271" 26-37

³⁰ Ξεν. Λακ. Πολ. 7.2, Πλουτ. Λυκ. 24.2

³¹ Θουκ. 5.34.2

Υπάρχουν πάντως αρκετά ζητήματα που παραμένουν σκοτεινά γύρω από τη στέρηση των πολιτικών δικαιωμάτων. Όπως, για παράδειγμα, αν τα διάφορα είδη σφαλμάτων (παράλειψη να συμπληρώσει την αγωγή, παράλειψη να συμβάλει σ' ένα συσσίτιο, καταδίκη για αδίκημα, δειλία στον πόλεμο) επέσυραν όλα τις ίδιες ποινές ή χάνονταν διαφορετικά δικαιώματα για καθεμία κατηγορία;

6. Μόθακες

Και ένα παιδί που δεν ήταν Σπαρτιάτης από γεννησιμιού ήταν δυνατό να περάσει από την αγωγή. Η καθιερωμένη λέξη για ένα τέτοιο πρόσωπο ήταν

³²Ξεν, Ελλ. 5.3.9 *πολλοί δε αυτω και των περιοίκων ιθελονταί καλοί καγαθοί ηκολούθουν, και ξένοι των τροφίμων καλουμένων, και νόθοι των Σπαρτιατων, μόλα ευειδεις τε και των εν τη πόλει καλών ουκ άπειροι.* «(Ο Ασηγίπολης) ακολουθούνταν επίσης από μεγάλο αριθμό εθελοντών καλής ποιότητας από τους περιοίκους, και τους ξένους από τους ονομαζόμενους τροφίμους, κα! νόθους γιους των Σπαρτιατών, πολύ καλής εμφάνισης, κι όχι χωρίς πείρα της ζωής της τιμής στη Σπάρτη».

«*Η ζωή της τιμής στη Σπάρτη*» σημαίνει τη ζωή που ζούσαν οι Σπαρτιάτες και ο όρος τρόφιμος «θετό τέκνο» τρέπεται να σημαίνει, ότι οι ξένοι για τους οποίους ο λόγος, είχαν ανατραφεί μαζί με τα παιδιά των Σπαρτιατών.

Σύμφωνα με το χωρίο του Ξενοφώντα μόθακες μπορούσαν να είναι ξένοι. Ο αριθμός των ξένων που περνούσαν την αγωγή μπορεί πραγματικά να ήταν αρκετά μεγάλος. Δεύτερον το χωρίο του Ξενοφώντα αναφέρει κάθε παιδιά Σπαρτιατών. Πιθανώς θα ήταν παιδιά Σπαρτιατών πατέρων και ειλώτων ή δούλων μητέρων. Τρίτον θα υπήρχαν αγόρια σπαρτιατικής καταγωγής οι οικογένειες των οποίων είχαν αποτύχει να διατηρήσουν την κοινωνική θέση του πολίτη, επειδή ίσως ήταν πολύ φτωχοί να πληρώσουν τη συμβολή τους σ' ένα συσσίτιο.

Αυτός ήταν ο μόνος τρόπος με τον οποίο κάποιος που δεν γεννήθηκε στη Σπάρτη μπορούσε να γίνει! Σπαρτιάτης. Ξένοι που δεν ανατράφηκαν στη Σπάρτη όσο ήταν παιδιά δεν μπορούσαν να πολιτογραφηθούν,

³² Ξεν. Ελλ. 5.3.9

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ' Η ΑΡΧΗ ΤΗΣ

ΙΣΟΤΗΤΑΣ ΩΣ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΚΑΤΟΧΗ ΤΗΣ ΓΗΣ

Σε διάφορα κείμενα δηλώνεται ότι σε μια πρώιμη εποχή η γη της Σπάρτης ήταν μοιρασμένη εξίσου ανάμεσα στους πολίτες. Η πιο παλιά αναφορά σ' αυτό που σώζεται βρίσκεται στον Πλάτωνα³³. Ο Πλάτωνας αναφέρει ότι οι νομοθέτες στις τρεις δωρικές πόλεις του Αργού, της Μεσσήνης και της Σπάρτης, όταν έκαναν ρυθμίσεις για την ισότητα της περιουσίας (ισότητα της ουσίας), μπόρεσαν να διαμοιράσουν τη γη χωρίς αμφισβητήσεις, αλλά στη συνέχεια μόνο η Σπάρτη συνέχισε τη ρύθμιση.

Επίσης ο Πολύβιος αναφέρεται στο ζήτημα στη διάρκεια μιας σύγκρισης ανάμεσα στα πολιτεύματα της Κρήτης και της Σπάρτης³⁴: *της μεν δη Λακεδαιμονίων πολιτείας ίδιον είναι φασι πρώτον μεν τα περί τας εγγαίους κτήσεις, ων ουδενί μέτεστι πλειον, αλλά πάντας τους πολίτας ίσον εχειν δει της πολιτικής χώρας.* «Το ιδιαίτερο στο πολίτευμα της Λακεδαίμονας, λένε, είναι, πρώτα, η ρύθμιση σχετικά με την κατοχή γης, από την οποία κανένας δεν έχει μεγαλύτερο μερίδιο, αλλά όλοι οι πολίτες πρέπει να κατέχουν ένα ίσο μέρος της γης που ανήκει στην πόλη».

Βασική θεωρήθηκε για την όλη διαμόρφωση του κοινοβιακού κλίματος της σπαρτιατικής πολιτείας η Λυκούργεια ρύθμιση³⁵ σχετικά με τον αναδασμό της γης: *δεύτερον δε των Λυκούργου πολιτευμάτων και νεανικώτατον ο της γης αναδασμός εστί... ένειμε την μεν αλλην τοις περιοίκοις Λακωνικήν τρισμυρίους κλήρους, την δ' εις το άστν την Σπάρτην συντελουσαν ενακισχιλίους τοσοῦτοι γαρ εγενοντο κλήροι Σπαρτιατων:* «Η δεύτερη και πάρα πολύ τολμηρή από τις συνταγματικές του πράξεις είναι η ανακατανομή της γης... Διένειμε το υπόλοιπο της Λακωνίας στους περιοίκους σε 30.000 κλήρους και τη χώρα που ανήκε στην πόλη της Σπάρτης σε 9.000 αυτός ήταν ο αριθμός των κλήρων των Σπαρτιατών»,

~" Πλατ. Νόμοι 684d — 685α

³⁴ Πολυβ. 6.45.3

³³ Πλουτ. Λυκ. 8.1. 5-7

Με την αναδιανομή αυτή της καλλιεργήσιμης γης σε αγροτικούς κλήρους, σκοπός ήταν να πραγματοποιηθεί η ισότητα μεταξύ των πολιτών, μέσω της γενικότερης ισότητας του κλήρου κατ' αξία και κατά μέγεθος. Για την ισότητα των κλήρων, ο Πλούταρχος εξηγεί ότι αυτό μετριόταν με το ποσό που θα παρήγαν, παρά από την περιοχή που κάλυπταν, ώστε ένας κλήρος πτωχής γεωργικής γης θα ήταν μεγαλύτερος σε έκταση από έναν πλούσιας γης.

Για την ελεύθερη μεταβίβαση των κλήρων αυτών, εξαιτίας πωλήσεως, υπήρχε παρακωλυτική διάταξη³⁶;

Ηρακλείδης Λέμβος Exc, Pol. 12 *πωλειν δε γην Λακεδαιμονίοις αισχρόν νενόμισται, της αρχαίας μοίρας ουδέ έξεστι*. «Η πώληση γης θεωρείται πράξη που φέρνει ντροπή στους Λακεδαιμονίους. Η πώληση μέρους του παλαιού κλήρου ούτε καν επιτρέπεται».

Επίσης Πλουτ. ΗΘ. 238e [...] *της αρχηθεν διατεταγμένης μοίρας πωλειν δ' ουκ εξην* «... του μεριδίου που μοιράστηκε στην αρχή απαγορευόταν η πώληση του».

Το «παλαιό μερίδιο» πρέπει βέβαια να αναφέρεται στους ίσους κλήρους· έτσι τα χωρία αυτά υπονοούν ότι μερικοί Σπαρτιάτες είχαν επίσης κι άλλη χώρα ίσως στη Μεσσηνία και αντίθετα με τους κλήρους στη Λακωνία, οι κλήροι αυτοί μπορούσαν να εκποιηθούν,

Από μαρτυρία σε χωρίο του Πλουτάρχου³⁷ είναι σαφές, ότι ως προς την κληρονομιά, οι κλήροι περνούσαν από πατέρα σε παιδί: «οι οικογένειες κρατούσαν από τη μια γενιά στην άλλη τον αριθμό που ορίστηκε από τον Λυκούργο, κι ο πατέρας άφηνε τον κλήρο του στο γιο».

Προκειμένου να διατηρηθεί η ισότητα των κλήρων γης, φαίνεται ότι υπήρχαν τρεις νόμοι. Ο ένας θα απαγόρευε σ¹ ένα πρόσωπο να κατέχει δύο κλήρους, ο άλλος νόμος θα αφορούσε την υιοθεσία, που θα έδινε τη δυνατότητα στον δεύτερο ή επόμενο γιο ενός πολίτη να υιοθετηθεί ως κληρονόμος από έναν άλλο πολίτη που δεν είχε γιο. Επίσης ένας νόμος για τις κόρες, που θα έδινε τη δυνατότητα ο κλήρος ενός πολίτη χωρίς γιους να κατέχεται μετά το θάνατο του, από την κόρη του και τον άντρα της. Παρά την έλλειψη μαρτυρίας, διάφορες σκέψεις κάνουν πιθανή την ύπαρξη τέτοιων νόμων για την υιοθεσία

³⁶ Ηρακλείδης Λέμβος Exc. Pol 12, Πλουτ. ΗΘ. 238e ""

και τις κόρες. Τα ζητήματα αυτά υπήρχαν στους νόμους για την κληρονομιά στην Αθήνα και τη Γόρτυνα. Επίσης ο Πλάτωνας³⁸ κάνοντας νόμους για τη φανταστική του πόλη, η οποία πρόκειται να έχει ένα ορισμένο αριθμό κληρών γης, χρησιμοποιεί την υιοθεσία και τον γάμο των θυγατέρων ως κύρια μέσα για τη διατήρηση ενός σταθερού αριθμού οικογενειών. Υπάρχει ακόμα η μαρτυρία του Ηροδότου³⁹ ότι και η υιοθεσία και ο γάμος επικλήρων υπόκεινταν σε βασιλική επίβλεψη.

Έτσι με τον έναν ή τον άλλο τρόπο θα μπορούσε να διατηρηθεί για μερικές γενιές το σύστημα που αποδιδόταν στον Λυκούργο από τον Πλούταρχο, με το οποίο ο κάθε Σπαρτιάτης κατείχε έναν από έναν αριθμό κληρών γης ίσης αγροτικής αξίας στη Λακωνία.

³⁸ Πλατ. Νουοί 923c - 926d

³⁹ Ηροδ. 6.57.4-5

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ'

Η ΡΗΤΡΑ ΤΟΥ ΕΠΙΤΑΔΕΑ - ΜΕΤΑΒΟΛΗ ΤΟΥ ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ ΤΟΥ ΛΥΚΟΥΡΓΟΥ - ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑ.

Η παρακωλυτική αυτή πολιτική της ελεύθερης μεταβιβάσεως των αγροτικών κληρών στην Σπάρτη, μεταγενέστερα τροποποιήθηκε, μετά από ρήτρα που οφειλόταν σε πρόταση του Εφόρου Επιταδέα έτσι ώστε: *«ρήτραν έγγραφεν εξειναι τον οίκον αυτού και τον κληρον ω τις εθέλοι και ζώντα δούναι και καταλιππειν δ/ατιθέμενον»*⁴⁰

μετάφρ. «πρότεινε ρήτρα ότι θα έπρεπε να επιτραπεί και να δίνει κανείς και το σπίτι του και τον κλήρο σε οποιονδήποτε επιθυμούσε ενώ ζούσε ακόμη και να τα κληροδοτεί με διαθήκη». Ο Πλούταρχος εδώ καταγράφει μια αλλαγή στο νόμο για να επιτρέψει σ' ένα Σπαρτιάτη να δίνει το σπίτι του και τον κλήρο του της γης στη Λακωνία σε οποιονδήποτε επιθυμούσε, είτε όσο ζούσε είτε με το θάνατο του.

Επίσης ο Αριστοτέλης⁴¹, σ' ένα χωρίο που επέκρινε το σπαρτιατικό πολίτευμα, αναφέρεται προφανώς στην περίοδο μετά την αλλαγή αυτή:

Αριστοτ. Πολ. 1270° 15-34. *μετά γαρ τα νυν ρηθέντα τοις περί την ανωμαλίαν της κτήσεως επιτιμήσειεν αν τις τοις μεν γαρ αυτών συμβέβηκε κεκτησθαι πολλήν γίον ουσίαν τοις δε πάμπαν μικράν διόπερ ε/ς ολίγους ήκεν η χώρα, τούτο δε και δια των νόμων τέτακται φαύλως ωνείσθαι μεν γαρ, η πωλειν την υπάρχουσαν, εποίησεν ου καλόν, ορθώς ποιήσας, διδόναν δε και καταλείπειν εξουσίαν έδωκε τοις βουλομένοις καίτοι ταυτό συμβαίνειν αναγκαίον εκείνως τε και ούτως, εστί δε και των γυναικών σχεδόν της πάσης χώρας των πέντε μερών τα δύο, των τα' επικλήρων πολλών γινομένων, και δια το προίκας διδόναι μεγάλας καίτοι βέλτιον ην μηδεμίαν ή ολίγην ή και μετρίαν τετάχθαι.*

μετάφρ. «Ύστερα από ό,τι έχει τώρα μόλις ειπωθεί, θα μπορούσε κανείς να επικρίνει το ζήτημα της ανισότητας της ιδιαιτησίας. Μερικοί από αυτούς είναι σε θέση να είναι κάτοχοι πάρα πολύ μεγάλης περιουσίας, ενώ άλλοι έχουν γενικά πολύ λίγη· γΓ αυτό η γη έχει γίνει ιδιοκτησία των ολίγων.

⁴⁰ Πλουτ. Αγίλις 5

⁴ Αριστοτ. Πολ. 1270α 15-34

Αυτό έχει επίσης διευθετηθεί κακά από το νόμο' γιατί (ο νομοθέτης) ορθά όρισε ως ατιμωτικό να αγοράζει περιουσία ή να πουλάει αυτήν που έχει, αλλά επέτρεψε σ' εκείνους που θα ήθελαν να τη χαρίζουν ή να την κληροδοτούν, κι ωστόσο το αποτέλεσμα είναι ανάγκη να είναι το ίδιο και με τον ένα τρόπο και με τον άλλον. Και συμβαίνει σχεδόν τα δύο πέμπτα ολόκληρης της γης να ανήκει στις γυναίκες, γιατί υπάρχουν πολλές επίκληροι, και γιατί δίδουν μεγάλες προίκες. Και όμως θα ήταν καλύτερο αν είχε προσδιοριστεί καμία προίκα ή μια μικρή ή έστω μέτρια.

Η δήλωση του Αριστοτέλη ότι επιτρεπόταν να χαρίζεις ή να κληροδοτείς περιουσία συνδέει το χωρίο αυτό με τη δήλωση του Πλουτάρχου ότι η ρήτρα του Επιταδέα το έκανε νόμιμο να χαρίζει κανένας ή να κληροδοτεί το σπίτι του και τον κλήρο. Ο Πλούταρχος θεωρεί ότι η ρήτρα οδήγησε κατευθείαν σε μια μείωση στον αριθμό γεωτεμαχίων και είναι σαφές ότι το ουσιώδες σημείο πρέπει να ήταν να ακυρωθεί η απαγόρευση για την κατοχή περισσότερων του ενός από τους 9.000 κλήρους, σε τρόπο ώστε από δω και πέρα μερικά άτομα κατόρθωσαν να συγκεντρώσουν μεγάλα κτήματα συνενώνοντας ένα αριθμό κλήρων.

Εκτός από τα σχόλια για το αναπαλλοτρίωτο γης, ο Αριστοτέλης συνεχίζει για να δώσει πληροφορίες για επίκληρους στον τέταρτο αιώνα⁴². Έτσι αναφέρεται στο δικαίωμα που είχε την εποχή εκείνη ο πατέρας στη Σπάρτη να «εκδίδει» σε γάμο (δηλαδή να δίνει ως σύζυγο) την «επίκληρο» θυγατέρα του σε οποιονδήποτε αυτός ήθελε, δικαίωμα το οποίο επεκτεινόταν και στον κληρονόμο του, στην περίπτωση που δεν άφηνε διαθήκη. Η διαφορετική αυτή ρύθμιση σε σχέση με εκείνη του πέμπτου αιώνα, σύμφωνα με την οποία η επίκληρος περνούσε στο σύζυγο, σύμφωνα με κανόνες για τους οποίους υπεύθυνοι ήταν οι βασιλείς⁴³, σχετίζεται με τη ρήτρα του Επιταδέα. Ο πατέρας χωρίς γιο μπορούσε πλέον να αναζητήσει τον καλύτερο σύζυγο για την κόρη του χωρίς να περιορίζει την εκλογή του σ' εκείνους τους Σπαρτιάτες, που δεν είχαν κλήρο.

Την εποχή του Αριστοτέλη, ήταν συνηθισμένο ένας άντρας χωρίς γιο να κάνει διαθήκη. Μπορούσε να κληροδοτήσει την περιουσία του σε όποιον

⁴² Αριστοι. Πολ. 1270α 26-9 ⁴³

επιθυμούσε, ακόμη και στην κόρη του. Αυτό θα μπορούσε να εξηγήσει τη δήλωση του Αριστοτέλη ότι ένα μεγάλο μέρος της χώρας ανήκε τώρα σε γυναίκες «επειδή υπήρχαν πολλές επίκληροι». Έστω κι αν είχε γιο, ο άνθρωπος μπορούσε να κληροδοτήσει περιουσία στην κόρη του ή να της την δώσει ως προίκα όταν παντρεύτηκε. Επιπλέον φαίνεται ότι περιουσία την οποία δεχόταν μια γυναίκα ως κληρονόμος ή σαν προίκα, ήταν στη διάθεση της.

Έτσι ίσως τα δικαιώματα των γυναικών να κατέχουν πλούτο και να διαθέτουν πλούτο ήταν μέρος της αναμόρφωσης που εισήχθη από τον Επιταδέα.

Ο επαναστατικός χαρακτήρας των αλλαγών αυτών έχει υπογραμμισθεί από τον Asheri Historia 12 (1963)⁴⁴, Τα δικαιώματα των συγγενών να κληρονομήσουν περιουσία, που ήταν πολύ ισχυρά στην Αθήνα και τις άλλες ελληνικές πόλεις, για πολύ καιρό ήταν πιο αδύνατα στη Σπάρτη, όπου είχε δοθεί προτεραιότητα στη διατήρηση ισότητας στην κατοχή γης στη Λακωνία. Όταν η ρήτρα του Επιταδέα έδωσε τη δυνατότητα να αγνοηθεί και η ισότητα και η οικογένεια, αυτό έδωσε στους Σπαρτιάτες έναν ασυνήθιστο Βαθμό ελευθερίας να διαθέτουν την περιουσία τους όπως επιθυμούσαν.

Όπως τονίζουν ο Αριστοτέλης και ο Πλούταρχος, η αλλαγή αυτή ήταν μια τάση για τη συγκέντρωση της περιουσίας σε ακόμη λιγότερα χέρια, επειδή ένας άντρας επιλέγοντας κληρονόμο ή επιλέγοντας σύζυγο για την κόρη του, είχε την τάση να προτιμά έναν ο οποίος ήταν ήδη ευκατάστατος και μπορούσε να του κάνει κάποια εύνοια σε αντάλλαγμα.

⁴⁴ Asheri David "Laws of inheritance, distribution of land and political constitutions in ancient Greece", Historia 12. 1963.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ε'

Ο ΘΕΣΜΟΣ ΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ ΣΤΗ ΣΠΑΡΤΙΑΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΕΙΑ

Στην Αθήνα η οικογένεια ήταν μονάδα μεγάλης σημασίας, η αυτονομία της οποίας μόνο σιγά σιγά παραβιάστηκε από την πολιτεία. Αντίθετα στη Σπάρτη η πολιτεία αναμιγνυόταν πολύ περισσότερο.

Ο γάμος ελεγχόταν από το νόμο, σε βαθμό που οι Αθηναίοι θα έβρισκαν ανυπόφορο, για να μεγιστοποιήσει την παραγωγή καλών στρατιωτών. Δεν αφέθηκε στα άτομα και τις οικογένειες να κανονίζουν τους γάμους οποτεδήποτε τους άρεσε. Συγκεκριμένα υπήρχε ένας νόμος εναντίον του γάμου μιας γυναίκας όταν ήταν πολύ νέα. Σύμφωνα με τον Ξενοφώντα, ο Λυκούργος διέταξε ότι οι γάμοι έπρεπε να γίνονται στην καλύτερη ηλικία για τη γέννηση παιδιών⁴⁵. Επίσης υπήρχε ένας νόμος που απαγόρευε σ' ένα άντρα να παντρευτεί αργά, να κάνει κακό γάμο ή να μην παντρευτεί⁴⁶. Πλουτ. Λυσ. 30.7 *ην γαρ ως έοικεν εν Σπάρτη και αγαμίου δίκη και οψιγαμίου και κακογαμίου. Ταύτη δ' υπηγον μάλιστα τους αντί των αγαθών και οικείων τοις πλουσίοις κηδεύοντας.* «Υπήρχε, όπως φαίνεται, στη Σπάρτη ένα είδος δίκης γιατί δεν παντρεύτηκε κανείς και για το ότι παντρεύτηκε αργά και για το ότι δεν έκανε καλό γάμο. Σ¹ αυτήν υπόκεινταν ιδιαίτερα αυτοί που κάναν συμπεθεριό με τους πλούσιους αντί με τους καλούς και τους συγγενείς».

Όταν μια γυναίκα ήταν ήδη παντρεμένη, μπορούσε με τη συγκατάθεση του συζύγου της, να έχει συνουσία με ένα άλλο άντρα, για να γεννήσει περισσότερα παιδιά, έστω κι αν αυτό κάποτε καθιστούσε αμφίβολο ποιος άντρας ήταν ο πραγματικός πατέρας του παιδιού⁴⁷. Ο σκοπός του νόμου αυτού ήταν προφανώς η όσο το δυνατό μεγαλύτερη αύξηση του πληθυσμού της Σπάρτης κάνοντας τις γυναίκες να γεννήσουν όσο το δυνατόν περισσότερα γερά παιδιά.

Όταν γεννιόταν ένα αγόρι, οι γονείς δεν ήταν ελεύθεροι να το αναθρέψουν εκτός αν η υγεία του ικανοποιούσε τους γεροντότερους που το

⁴⁵ Ξεν. Λακ. Πολ, 1.6

⁴⁶ Πλουτ. Λυσ. 30.7

⁴⁷ Ξεν. Λακ. Πολ. 1. 7-9. Πλουτ. Λυκ. 12-13

επιθεωρούσαν⁴⁸. Από την ηλικία των επτά ετών, η πολιτεία είχε σχεδόν πλήρη έλεγχο των αγοριών. Ο Αθηναίος πατέρας ήταν ελεύθερος να αναθρέψει και να εκπαιδεύσει το γιο του με οποιοδήποτε τρόπο νόμιζε κατάλληλο, αλλά ένας Σπαρτιάτης πατέρας δεν είχε τέτοιο δικαίωμα⁴⁹.

Πλουτ. Λυκ. 14.14 *ουκ ιδίουσ ηγειτο των πατέρων τους παιδας, αλλά κοινούς της πόλεως ο Λυκούργος, όθεν ουκ εκ των τυχόντων, αλλά εκ των άριστων εβούλετο γεγονότας είναι τους πολίτες.* «Ο Λυκούργος θεωρούσε ότι τα αγόρια δεν ήταν ιδιωτική περιουσία των πατέρων τους αλλά κοινή περιουσία της πόλης. Γι αυτό ήθελε οι πολίτες να κοιτάγονται όχι από τους τυχόντες γονείς αλλά από τους άριστους».

Έτσι «η οικογένεια στη μεγάλη περίοδο της Σπαρτιατικής δύναμης ήταν πάντοτε ισχυρή»⁵⁰. Σύμφωνα με τον Lacey ο κύριος λόγος είναι ότι, πριν από την ψήφιση της ρήτηρας του Επιταδέα, η οικογενειακή διαδοχή ήταν εξασφαλισμένη. Αν ένας είχε γιο, ο γιος κληρονομούσε την περιουσία. Αν ένας δεν είχε γιο, μπορούσε να υιοθετήσει έναν, αλλά η επιλογή του περιοριζόταν από μια νομική απαγόρευση για την υιοθέτηση κάποιου που είχε ήδη έναν κληρο γης.

Η μείωση των δικαιωμάτων και της ανεξαρτησίας της οικογένειας είναι ένα από τα πιο σημαντικά χαρακτηριστικά του σπαρτιατικού νομικού συστήματος, καθώς έδωσε προτεραιότητα στις στρατιωτικές ανάγκες της κοινότητας. Μεταγενέστερα η ρήτρα του Επιταδέα έδωσε δύναμη στο άτομο να δίνει ή να κληροδοτεί την περιουσία του όπως επιθυμούσε, χωρίς να νοιάζεται για τα συμφέροντα της κοινότητας. Οι Σπαρτιάτες άρχισαν να ζουν και να ενεργούν για λογαριασμό τους περισσότερο παρά για τη Σπάρτη, κι αυτό ήταν μια σημαντική αιτία για τη στρατιωτική πτώση της Σπάρτης τον τέταρτο αιώνα.

⁴⁸ Πλουτ. Λυκ. 16 1-2

⁴⁹ Πλουτ. Λυκ. 15. 14

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΣΓ

ΒΑΣΙΚΟΣ ΘΕΣΜΟΣ ΔΗΜΟΣΙΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ ΤΗΣ ΣΠΑΡΤΗΣ: ΤΑ ΣΥΣΣΙΤΙΑ

Ένα από τα γνωστά χαρακτηριστικά της Σπαρτιατικής κοινωνίας ήταν το συσσίτιο. Η συμμετοχή σ' αυτό ήταν αναγκαία προϋπόθεση για τα δικαιώματα του πολίτη και ο θεσμός έχει δεχτεί δεσμενές σχόλιο από τον Αριστοτέλη⁵¹: *ου καλώς δ' ουδέ περί τα συσσίτια τα καλούμενα φιδίτια νενομοθέτηται τω καταστήσαντι πρώτον, έδει γαρ από κοινού μάλλον είναι την σύνοδον, καθάπερ εν Κρήτη' παρά δε τοις Λάκωσιν έκαστον δει φέρειν, και σφόδρα πενήτων ενίων όντων και τούτο το ανάλωμα ου δυναμένων δαπαναν, ώστε συμβαίνει τουναντίον τω νομοθέτη της προαιρέσεως, βούλεται μεν γαρ δημοκρατικόν είναι το κατασκευάσμα των συσσιτίων γίνεται δ' ήκιστα δημοκρατικόν ούτω νενομοθετημένον. μετέχειν μεν γαρ ου ράδιον τοις λίαν πένησιν, όρος δε της πολιτείας ούτος εστίν αυτοις ο πάτριος, τον μη δυνάμενον τούτο το τέλος φέρειν μη μετέχειν αυτής.*

μετάφρ. «ούτε ο νόμος για τα συσσίτια, τα ονομαζόμενα φιδίτια, έχει διατυπωθεί καλά από αυτόν που πρώτος τα ίδρυσε. Το εισόδημα έπρεπε μάλλον να προέρχεται από κοινό ταμείο, όπως στην Κρήτη· αλλά ανάμεσα στους Λακεδαιμονίους ο καθένας πρέπει να συνεισφέρει, έστω κι αν μερικοί άνθρωποι είναι πολύ φτωχοί και ανίκανοι να καταβάλουν τα έξοδα αυτά, ώστε το αποτέλεσμα είναι το αντίστροφο από την πρόθεση του νομοθέτη. Επιθυμεί η ρύθμιση των συσσιτίων να είναι δημοκρατική, αλλά αποδεικνύεται εντελώς αντιδημοκρατική όταν διατυπώνεται με τον τρόπο αυτό' γιατί είναι δύσκολο για τους πολύ πτωχούς να είναι μέλη. Όμως υπήρχε σ' αυτούς ο εξής πατροπαράδοτος ορισμός για τα πολιτικά τους δικαιώματα ότι ένας που δεν μπορεί να πληρώσει αυτή την εισφορά δεν έχει πολιτικά δικαιώματα».

Δεν είμαστε σε θέση να κρίνουμε πόσοι Σπαρτιάτες ήταν πολύ φτωχοί, ώστε να μην μπορούν να πληρώσουν τις συνδρομές, αλλά πρέπει να δεχτούμε τη μαρτυρία του Αριστοτέλη, ότι για το λόγο αυτό μπορούσε κάποιος να αποκλεισθεί από τα πολιτικά δικαιώματα.

Γενικά φαίνεται πιθανό ότι ο σκοπός για τον οποίο ένας Σπαρτιάτης έπρεπε να είναι μέλος συσσιτίου, ήταν να καταστήσει σίγουρο ότι κάθε

⁵¹ Αριστοι. Πολ. 1271α 26-37

Σπαρτιάτης θα έκανε την προσπάθεια να ζήσει με άλλους επί ίσοις όροις και δεν θα ήταν ένας ερημίτης ή ένας ψευτοαριστοκράτης.

Ξενηλασία

Ένα άλλο χαρακτηριστικό της Σπάρτης ήταν, ότι αποθαρρυνόταν η επικοινωνία με τους ξένους. Στους Σπαρτιάτες δεν επιτρεπόταν να ταξιδέψουν στο εξωτερικό εκτός για δημόσια υπηρεσία, ούτε και στους ξένους να εγκατασταθούν στη Σπάρτη. Ο κύριος λόγος γι' αυτό ήταν για να εμποδίσουν να φθείρεται η λιτότητα της σπαρτιατικής ζωής από εξωτερικές επιδράσεις⁵². Είναι σημαντικό ότι ο Ξενοφώντας, θεωρεί τον διαχωρισμό αυτό ως κάτι που συνέβαινε στο παρελθόν⁵³. Περιπτώσεις που απελάθηκαν αλλοδαποί από τη Σπάρτη αναφέρονται τον πέμπτο αιώνα⁵⁴, αλλά όχι αργότερα. Αυτά πρέπει να ήταν ιδιαίτερα παραδείγματα διοικητικής ενέργειας, πιθανόν από τους εφόρους, όχι κατ' ανάγκη με βάση κάποιο μόνιμο νόμο.

⁵³ — Αριστοι. Απ. 543, Πλουτ. Αυκ. 27.6-7, Πλουτ. Άγης

11.2 "" Ξεν. Λακ. Πολ. 14.4 ⁵⁴Θουκ. 1.144.2,2.39.1

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ζ'

ΤΑ ΟΡΓΑΝΑ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΕΙΑΣ ΚΑΙ ΟΙ ΑΡΜΟΔΙΟΤΗΤΕΣ ΤΟΥΣ: Η ΔΥΑΡΧΙΑ ΤΩΝ ΒΑΣΙΛΕΩΝ, Η ΓΕΡΟΥΣΙΑ ΚΑΙ Η ΑΠΕΛΛΑ. ΟΙ ΔΙΚΑΙΟΔΟΣΙΕΣ ΤΩΝ ΕΦΟΡΩΝ

1) Βασιλείς

Στις απαρχές της ιστορίας της, τη Σπάρτη διοικούσε ένας βασιλιάς, που ήταν συγχρόνως θρησκευτικός και πολιτικός αρχηγός της κοινότητας, και που, όπως μας πληροφορεί η ομηρική παράδοση σχετικώς με το πρόσωπο του Μενελάου, συγκέντρωνε, χωρίς καμία εξαίρεση και χωρίς περιορισμούς όλες τις εξουσίες της πολιτείας.

Αργότερα όμως, κατά την ιστορική περίοδο, οι επικεφαλές της Σπάρτης αρχές, εμφανίζονταν αλλαγμένες: ενώ ο άρχων ήταν προηγουμένως ένας, με την έναρξη των νέων χρόνων τα διοικούντα την πόλη όργανα εμφανίζονται περισσότερα, δρουν δε συλλογικά. Ειδικότερα κατά την ιστορική περίοδο την Σπάρτη διοικούν δύο βασιλείς, οι οποίοι σημειωτέον ανήκαν σε δύο διαφορετικά γένη: τους Αγιάδες και τους Ευριπωντίδες. Κατά αυτή την θεωρία η διπλή βασιλεία ήταν αποτέλεσμα συμβιβασμού μεταξύ των παλαιών Αχαιών κατοίκων της Λακεδαίμονος και των Δωριέων κατακτητών. Έτσι ο οίκος των Αγιάδων ήταν Αχαιικός και των Ευριπωντίδων Δωρικός. Η γνώμη αυτή βρίσκει έρεισμα σε χωρίο του Ηρόδοτου⁵⁵ «ως· γαρ ανέβη (ο βασιλεύς της Σπάρτης Κλεομένης ο Α') εις την ακρόπολιν ηιε εις το άδυτον της θεού ως προσερέων, η δε ιρεια εξαναστασα εκ του θρόνου είπε: «ωζεινε Λακεδαιμόνιε, πάλιν χώρεε μηδ' εσιθι εις το ιρον ου γαρ θεμιτόν Δωριεουσι παριέναι ενθαντα»' ο δε είπε: «ω γυναι, αλλ'ουΔωριεύσειμί, αλλ'Αχαιός».

Καθένας από τους δυο βασιλείς ασκούσε πλήρη εξουσία, όπως και οι ύπατοι στη Ρώμη. Στη μεγάλη ρήτρα του Λυκούργου αποκαλούνται «αρχαγέτες»⁵⁶: «.Αρχαγέται δ' οι βασιλείς λέγονται». Η δικαιοδοσία τους, κυρίως αφορούσε ιερατικά και στρατηγικά έργα ενώ παράλληλα ασκούσαν μαζί με τη γερουσία τα δικαιώματα συγκλήσεως και διαλύσεως της απέλλας.

⁵⁵ Ηρόδοτος Ε, 72 "6

Οι δικαστικές τους αρμοδιότητες περιορίζονταν σε θέματα οικογενειακού Δικαίου, όπως στις διαδικασίες των «πατρούχων», δηλαδή των λεγόμενων επικλήρων θυγατέρων του Δικαίου των Αθηνών, του Χαρώνδα ή της Γόρτυνας, που έπρεπε να συνεχίσουν τον πατρικό οίκο, εξαιτίας ελλείψεως αρρένων κατιόντων, καθώς και σε ορισμένα άλλα θέματα αναφερόμενα στις διαφορές από τις δημόσιες οδούς και τις «εισποίσεις» (υιοθεσίες) τέκνων⁵⁷;

Ηροδότου, Ιστοριών, Ζ' VI. 57.4 *«δικάζειν δε μούνους τους βασιλέας τοσάδε μουνά πατρούχου τε παρθένου περί, ες τον ικνέεται έχε/ν, ην μη περ ο πατήρ αυτήν εγγύηση, και οδών δημοσιέων πέρ και ην τις θετόν παίδα ποιέεσθα! εθέλη. βασιλέων εναντίον ποιέεσθαι»*,

Χαρακτηριστικό χωρίο εξειδικεύσεως των βασικών δικαιοδοτικών αρμοδιοτήτων των βασιλέων, οι οποίοι δίκάζαν μόνοι τους: «.μούνους» δηλαδή χωρίς τη σύμπραξη των άλλων αρχών της Σπάρτης, τις εξής μόνο υποθέσεις: «*τοσάδε μουνά*»: περί της «*πατρούχου τε παρθένου*», της άγαμης δηλαδή και μοναδικής κληρονόμου, (για την οποία έπρεπε να αποφανθούν οι βασιλείς) σε ποιον άρμοζε αυτή να δοθεί ως σύζυγος, στην περίπτωση που ο πατέρας της δεν την είχε «εγγύηση» (με την προοπτική συνάψεως γάμου υπόσχεση εκ μέρους του πατέρα, ίσως «μνηστεύσει») επίσης περί των διαφορών των σχετικών με τις δημόσιες οδούς και περί των περιπτώσεων «εισποίσεων», των αναφερόμενων στις υιοθεσίες, που επιθυμούσε κάποιος να καταστήσει και «εισαγάγει» θετό τέκνο στην οικογένεια του, για να μην απολεστεί ενδεχομένως ο αγροτικός κλήρος του πατέρα, εξαιτίας ελλείψεως κληρονόμου, περιπτώσεις που έπρεπε να συνάπτονται «ενώπιον» των βασιλέων: «*βασιλέων εναντίον ποιέεσθαι*». Ο όρος «επίκληρο» στο δίκαιο των Λακεδαιμονίων χρησιμοποιείται παράλληλα με τον ισοδύναμο όρο «πατρούχος», ο οποίος κυρίως χρησιμοποιείται από τον Ηρόδοτο, ενώ ο Αριστοτέλης⁵⁸ χρησιμοποιεί τον όρο «επίκληρος».

Οι βασιλείς επικρίνονταν συνήθως από τη συνέλευση. Το αναφερόμενο από τον Πλούταρχο, ότι ο Άγις ο Δ' έπρεπε να δικαστεί ενώπιον της συνέλευσης, βασιζόταν σε νομικά προηγούμενα και ήταν σύμφωνο προς τη

⁵⁷ Ηροδότου, Ιστοριών, Ζ', Υ! 57.4

⁵⁸ Αριστοτέλης. Πολιτικά, 1270^α26κε

συνταγματική πρακτική. Σύμφωνα με τον Πausανία⁵⁹, όταν επρόκειτο να δικάσει κάποιος βασιλιάς, οι δικαστές συμπεριλάμβαναν τους εφόρους μαζί με τα μέλη της γερουσίας και τον άλλο βασιλιά:

Πaus, 3.5.2 *«βασίλει δὲ τῶ Λακεδαιμονίων δικαστήριον ἐκάθιζον οἱ τε ὀνομαζόμενοι γέροντες, οκτώ και εἴκοσιν ὄντες ἀριθμόν, και ἡ τῶν εφόρων ἀρχή, συν δὲ αυτοῖς και ὁ τῆς οἰκίας βασιλεύς τῆς ἐτέρας».*

Μετάφρ. «Ὡς δικαστήριο για να δικάσει ένα βασιλέα τῶν Λακεδαιμονίων, οἱ ὀνομαζόμενοι γέροντες (=γερουσιαστές), που ἦταν εἴκοσι οκτώ ως προς τὸν ἀριθμό, και τὸ σῶμα τῶν εφόρων κάθιζαν μαζί με τὸ βασιλιά του ἄλλου οἴκου». Τα λόγια του Πausανία υπονοοῦν μάλλον ὅτι ἕνα τέτοιο δικαστήριο ἦταν εἰδικό και συστηνόταν μονάχα ὅταν ἕνας βασιλιάς ἦταν ἐναγόμενος.

Οἱ πιο ἐκτεταμένες πάντως δικαστικές ἐξουσίες τῶν βασιλέων ἦταν ἴσως αὐτές που ἀσκούσαν στις ἐκστρατείες. Ὁ Ἀριστοτέλης⁶⁰ συνδέει τὸ βασιλιά με τὴ στρατιωτική δικαιοσύνη. Ἀριστοτ. Πολ. 1285α 7-10: *αὕτη μὲν οὖν ἡ βασιλεία οἷον στρατηγία τις αυτοκρατόρων και αἰδιδός ἐστίν κτεῖναι γὰρ οὐ κύριος, εἰ μὴ + ἐν τινι βασιλεία + καθάπερ ἐπὶ τῶν ἀρχαίων ἐν ταῖς πολεμικαῖς ἐξόδοις, ἐν χειρός νόμῳ' «αὕτη ἡ (σπαρτιατική) βασιλεία μοιάζει με στρατηγία με ἀπόλυτη ἐξουσία, ἀόριστης διάρκειας. Δὲν ἔχει ἐξουσία να θανατώσει κανένα, ἐκτός [κείμενο φθαρμένο], ὅπως στις ἐκστρατείες στους παλαιούς καιρούς, με τὸ νόμο τῆς φυσικῆς δύναμης».*

Χαρακτηριστική ἦταν ἡ πληροφορία που ἀναφερόταν εἰδικότερα στην ὀρκοδοσία τῶν βασιλέων, ἀλλά και στη μορφή του ὄρκου που δινόταν:⁶¹

«και ὄρκους δὲ ἀλλήλοις κατὰ μῆνα ποιοῦνται, ἔφοροι μὲν ὑπὲρ τῆς πόλεως, βασιλεύς δὲ ὑπὲρ εαυτοῦ, ὁ δὲ ὄρκος ἐστὶ τῶν μὲν βασιλεί κατὰ τοὺς τῆς πόλεως κείμενους νόμους βασιλεύσειν».

⁵⁹ Πausανίας 3.5.2

⁶⁰ Ἀριστοτ. Πολιτικά 1285α 7-10

⁶¹ Ξενοφῶντα Λακεδαιμονίων Πολιτεία. XV. 7

2. Γερουσία

Η γερουσία ή οι «γέροντες» καθιερώθηκε ως η ανώτατη μαζί με τους βασιλείς πολιτική αρχή από τη μεγάλη ρήτρα του Λυκούργου⁶², χαρακτηριζόμενοι ιδιαίτερα οι «γέροντες», στην προσθήκη της ρήτρας από τους βασιλείς Πολύδωρο και Θεόπομπο, ως «πρεσβυγενέες».

Η αρχή αυτή των «γερόντων» ισόβια και ανεύθυνη, αποτέλεσε το στοιχείο της ισορροπίας μεταξύ των βασιλέων, που έτειναν σε τυραννίδα και του δήμου που έτεινε σε οχλοκρατία⁶³:

Πλάτων, Νόμοι, 692: *«και γενομένην ισόψηφον ως τα μέγιστα, σωτηρίαν άμα και σωφροσύνην παρασχείν. Αιωρούμενη γαρ η πολιτεία και αποκλίνουσα νυν μεν ως τους βασιλείς επί τυραννίδα, νυν δ' ως το πλήθος επί δημοκρατίαν, οίον έρμα την των γερόντων αρχήν εν μέσω θεμένη και ισορροπήσασα, την ασφαλεστάτην τάξιν έσχε και κατάστασιν»*. Αυτή η διατύπωση με ουσιαστικό νομικό περιεχόμενο αποτελούσε την πλήρη ratio της καθιέρωσης της «ισόψηφης» με τους βασιλείς αρχής των «γερόντων», ratio η οποία εξειδικευόταν στην έννοια της ισορροπίας, που αποτελούσε βασικό στοιχείο για τη δημοκρατική λειτουργία του πολιτεύματος, έτσι ώστε «η αρχή των γερόντων αφού έγινε ισόψηφη με τους βασιλείς στα κυριότερα ζητήματα, συντέλεσε με τη σωφροσύνη που παρείχε στη σωτηρία της πόλεως. Γιατί η πολιτεία μέχρι τότε «αιωρούμενη», άλλοτε απέκλινε ως προς τους βασιλείς σε τυραννίδα και άλλοτε, ως προς το πλήθος (το δήμο) σε οχλοκρατία, γι' αυτό καθιέρωσε την αρχή των γερόντων σαν «έρμα» (σταθερό βάρος) μεταξύ αυτών (των βασιλέων και του δήμου) και έτσι επέφερε ισορροπία και εξασφαλίστηκε η τάξη και η γαλήνη.

Ο αριθμός των γερόντων μαρτυρείται σε εικοσιοκτώ και είχαν ηλικία παραπάνω των εξήντα ετών. Εκλέγονταν από τη συνέλευση του λαού (την Απέλλα) με ένα σύστημα, το οποίο ο Αριστοτέλης εύρισκε ως αρκετά παιδικό «παιδαριώδη»⁶⁴. Πράγματι οι υποψήφιοι για τη Γερουσία γέροντες, παρουσιάζονταν, σύμφωνα με τα λεγόμενα των πηγών⁶⁵ ένας ένας εμπρός

⁶² Πλουτ. Λυκ. 5, 6

⁶³ Πλάτων, Νόμοι 692

⁶⁴ Αριστοτ. Πολιτ. 1271α. ΙΟκε

Πλουτ. Λυκ. 26, 3-6 και Θουκυδίδη 1. 87, 2

στη συνέλευση του λαού, ενώ μια ομάδα προσώπων που είχαν κλεισθεί σε ένα γειτονικό κτίριο χωρίς να γνωρίζουν τα ονόματα ή τη σειρά των διαγωνιζόμενων που ο ένας ύστερα από τον άλλον παρουσιάζονταν στη συνέλευση, υπολόγιζαν τη διάρκεια και την ένταση των επευφημιών που ο καθένας από τους παρελαύνοντες συγκέντρωνε. Στη συνέχεια εκλέγονταν εκείνοι από τους υποψήφιους που είχαν συγκεντρώσει τις πιο θερμές επευφημίες.

Η Σπαρτιατική γερουσία εξυμνηθεί⁶⁶, Αισχίνης, Τιμάρχου 180: *και την της ηλικίας αυτών επωνυμίαν αρχήν μεγίστην είναι νομίζουσι*, Πλουτ, Λυκ, 26,1: *καθιστάται τον άριστον αρετή κριθέντα των υπέρ εξήκοντα έτη γεγονότων*. Η διαδικασία της κρίσεως για την επιλογή των μελών της γερουσίας γινόταν από την συνέλευση της Σπάρτης με κριτήριο: *«τον άριστον αρετή κριθέντα»* *διότι*⁶⁷ *«εν αγαθοίς και σώφροσιν άριστον και σωφρονέστατον έδι κριθέντα νικητήριον έχειν της αρετής δια βίου το σύμπαν, ως ειπείν, κράτος εν τη πολιτεία»*. Έπρεπε δηλαδή ο υποψήφιος για μέλος της γερουσίας να ήταν «ο άριστος μεταξύ των αγαθών και σωφρονέστατος μεταξύ των σωφρόνων, έτσι ώστε να έχει ισοβίως, ως διάκριση της αρετής, το «σύμπαν» (τη μεγαλύτερη εξουσία) της εξουσίας της πολιτείας».

Αντίθετα ο Αριστοτέλης είναι κριτικός και επικριτικός προς τη γερουσία. Διαπιστώνει ότι μολονότι τα μέλη της Γερουσίας είναι ηλικιωμένοι και μορφωμένοι, που μπορούν να θεωρηθούν ωφέλιμοι στην «πόλη» είναι αμφισβητήσιμο αν πρέπει να έχουν την ιδιότητα ισοβίως, έτσι ώστε να αποφασίζουν με απόλυτη δικαιοδοσία ιδιαίτερα για μεγάλα πολιτικά ζητήματα, γιατί παρεμβαίνει και το «πνευματικό γήρας»⁶⁸: *«Επεικών μεν γαρ όντων και πεπαιδευμένων ικανως προς ανδραγαθίαν ταχ' αν είπειέ τις συμφέρειν τη πόλει, καίτοι τόγε δια βίου κυρίους είναι κρίσεων μεγάλων αμφισβητήσιμον (εστί γαρ ώσπερ και σώματος, και διανοίας γήρας)»*.

Επιπλέον ο Αριστοτέλης διατυπώνει ουσιαστική κριτική για το «ανυπεύθυνο» των «γερόντων»; *«το γαρ ανυπεύθυνο»*⁶⁹, ενώ έπρεπε

⁶⁶ Αισχίνης, Τιμάρχου 180. Πλούταρχος Λυκ. 26.1,2

⁶⁷ Πλουτ. Λυκ. 26

⁶⁸ Αριστοτέλης Πολιτικά 1270b 36-40

⁶⁹ Αριστοτ. Πολ. 1272α 36

Επιπλέον ο Αριστοτέλης διατυπώνει ουσιαστική κριτική για το «*ανυπεύθυνο*» των «γερόντων»; «*ΓΟ γαρ ανυπεύθυνο*»⁶⁹, ενώ έπρεπε «*βέλτιον αυτούς μη ανεύθυνους είναι, νυν δ' ε/σ/Ν*»⁷⁰, το οποίο μαζί ε την ισοβιότητα τους, αποτελεί «*μείζον εστί γέρας της αξίας αυτοίς*». Επίσης άλλα μειονεκτήματα είναι κατά τον Αριστοτέλη: «*Φαίνονται δε και καταδωροδοκούμενοι και καταχαριζόμενοι πολλά των κοινών οι κεκοινωνηκότες της αρχής ταύτης*»⁷¹ (μετάφρ. Γνωστόν δε ότι απλήστως δωροδοκούνται και πολλά των δημοσίων καταχαρίζονται οι μετέχοντες ταύτης της αρχής). Ακόμα «*και το μη κατά γράμματα άρχειν αλλ' αυτογνώμονας επισφαλές*»⁷² γιατί στην τελευταία αυτή περίπτωση είναι επικίνδυνο: «*να ασκούν τις δικαιοδοσίες τους αυθαίρετα και χωρίς να βασίζονται σε γραπτούς νόμους*».

Μία από τις ουσιαστικές αρμοδιότητες της Γερουσίας, μετά τη νομοθετική προσθήκη των βασιλέων Πολύδωρου και Θεόπομπου στη μεγάλη ρήτρα του Λυκούργου, να διαλύουν την εκκλησία του δήμου της Σπάρτης, έχει ήδη αναφερθεί.

Μια σημαντική αρμοδιότητα της Γερουσίας, που υπάγεται στη νομοθετική διαδικασία, ήταν η δικαιοδοσία του «*προβουλεύειν*» τους νόμους, πριν αυτοί υποβληθούν στην «*απέλλα*».

⁷³ Πλουτ, Άγης 11.1 *εκ τούτοι τω μεν "Αγιδι το πλήθος επηκολούθησεν, οι δε πλούσιοι τον τε Λεωνίδα παρεκάλουν μη σφας προέσθαι, και τους γέροντας, οίς το κράτος ην εν των προβουλεύειν, δεόμενοι και πείθοντες ίσχυσαν, όσον ενί πλείονας γενέσθαι τους αποψηφισαμένους την ρήτραν, «Εξ αιτίας αυτού ο λαός συμφώνησε με τον Άγη. Αλλού οι πλούσιοι καλούσαν τον Λεωνίδα να μην τους εγκαταλείψει, και ικετεύοντας και προτρέποντας τα μέλη της γερουσίας η δύναμη των οποίων βρισκόταν στην προκαταρκτική συζήτηση, υπερίσχυσαν, σε βαθμό που εκείνοι που ψήφισαν ενάντια στη ρήτρα πλειοψήφισαν κατά μία ψήφο».*

⁶⁹ Αριστοτ. Πολ. 1272α 36

⁷⁰ Αριστοτ. Πολ. 1271α5

⁷¹ Αριστοτ. Πολ. 1271α 3-5

⁷² Αριστοτ. Πολ. 1272α37κε

⁷³ Πλουτ. Άν€|ς 11.1

Η σημασία του προβουλεύειν σε συνταγματικά συμφραζόμενα είναι καλά γνωστή: αναφέρεται στη δύναμη ενός συμβουλίου να αποφασίζει αν μια πρόταση πρόκειται να τεθεί ενώπιον μεγαλύτερης συνέλευσης. Έτσι το χωρίο αυτό δείχνει ότι η Σπαρτιατική γερουσία είχε τη δύναμη να αποφασίσει κατά πόσον ένας νόμος που προτεινόταν θα περνούσε στη συνέλευση των πολιτών. Σ' αυτήν ειδικά την περίπτωση αποφάσισαν ότι δεν θα έπρεπε να περάσει, κι αυτό νομικά σήμαινε το τέλος της υπόθεσης. Αλλά αν η πλειοψηφία των γερουσιαστών είχαν ψηφίσει υπέρ του νόμου, θα χρειαζόταν ακόμη να τεθεί σε ψηφοφορία στη συνέλευση των πολιτών αργότερα. Εκείνη η τρίτη φάση της διαδικασίας, υπονοείται από το πρόθεμα προ- στο προβουλεύειν, που δείχνει ότι η απόφαση από τη συνέλευση έπρεπε να ακολουθήσει την απόφαση της γερουσίας.

3. Απέλλα

Η Απέλλα, η συνέλευση των πολιτών της Σπάρτης, των Σπαρτιατών, αποτελούσε ένα από τα βασικά όργανα της πολιτείας των Λακεδαιμονίων.

Η θέσπιση του πολιτειακού οργάνου της απέλλας ανάγεται στη ρυθμιστική του γενικότερου πολιτειακού καθεστώτος της Σπάρτης μεγάλη ρήτρα του Λυκούργου⁷⁴. Στην απέλλα συμμετείχαν οι Σπαρτιάτες άνω των τριάντα ετών, οι οποίοι διατηρούσαν τα πολιτικά τους δικαιώματα, είχαν ασκηθεί στη σπαρτιατική πολεμική αγωγή και συνεισέφεραν στα κοινά συσσίτια, τα λεγόμενα «φ/δ/πα»⁷⁵. Η ισότητα αυτή στην εκπλήρωση των υποχρεώσεων τους προς τη σπαρτιατική πολιτεία συντέλεσε στην καθιέρωση του χαρακτηρισμού των πολιτών της Σπάρτης σαν «ομοίων»⁷⁶,

Το δικαίωμα του «απελλάζειν», της συμμετοχής δηλαδή στην απέλλα, το είχαν μόνο οι Σπαρτιάτες, οι «όμοιοι-», κατά συνέπεια δεν μετείχαν οι περίοικοι και οι είλωτες. Οι πιο ουσιαστικές δικαιοδοσίες της απέλλας, εκτός του δικαιώματος «επικρίναι» δηλαδή του δικαιώματος να κρίνει, να επιδοκιμάζει ή να αποδοκιμάζει τις προτάσεις νόμων που εισέφεραν οι

⁷⁴ Πλουτ. Λυκ. 6

⁷⁵ Αριστοτ. Πολιτ. 1271α. 35-37, 1272α 13-15

⁷⁶ Αριστοτ. Πολ. 1306b, 30, Ξεν. Λακεδ. Πολιτ. Χ. 7

βασιλείς και η γερουσία (μεταγενέστερα και οι έφοροι⁷⁷, οι οποίοι παράλληλα διεύθυναν και τις διαδικασίες λήψεως των αποφάσεων της απέλλας: «κρίνουσι γαρ βοή και ου ψηφώ»⁷⁸) θα μπορούσαν να είναι και οι εξής: λήψη απόφασης για κήρυξη πολέμου⁷⁹, για σύναψη ειρήνης⁸⁰, εκλογή των μελών της γερουσίας⁸¹, καθώς και αποφάσεις για τις απελευθερωτικές πράξεις των ειλώτων⁸².

4. Έφοροι

Η αρχή των πέντε εφόρων της Σπάρτης, αναγόμενη κατά τους Αριστοτέλη, Πολιτικά 1313α, 26, Πλούταρχου, Λυκούργος, 7, στο βασιλιά της Σπάρτης Θεόπομπο, μολονότι δεν είναι σαφές στις πηγές πότε πρωτοκαθιερώθηκε, θεωρείται ως θεσμός μεταγενέστερος της μεγάλης ρήτηρας⁸³, ο οποίος λειτούργησε σε ενιαύσια θητεία⁸⁴. Ο ένας απ' αυτούς ήταν ο επώνυμος έφορος της πόλεως, χαρακτηριζόμενος και «προεστώτας των εφόρων»⁸⁵, ενώ στις σχέσεις τους, ως συλλογικού οργάνου, πιστεύεται ότι ίσχυε η αρχή της πλειοψηφίας.

Οι έφοροι εκλέγονται από το δήμο⁸⁶ χωρίς αριστοκρατικά κριτήρια, έτσι ώστε εμφανίζονται ως οι κατ' εξοχήν δημοκρατικοί άρχοντες: Αριστοτ. Πολ. 1270b8 «γίνονται δ' εκ του δήμου παντός», 18 επ. «ησυχάζει γαρ ο δήμος δια το μετέχειν της μεγίστης αρχής». Η ισορροπία της πολιτικής τάξης σταδιακά ανετράπη και ενώ προηγουμένως εκπροσωπούσαν το δημοκρατικό στοιχείο,

⁷⁷ Πλούταρχου, Άγεις, 8

⁷⁸ Θουκ. Ι. 87

⁷⁹ Θουκ. Ιστοριών Α', 87-88

⁸⁰ Ξενοφώντα. Ελληνικά, ΙΙΙ 2, Θουκ. Ιστοριών Ε', 77

⁸¹ Πλούταρχου, Λυκούργος 26

⁸² Θουκυδίδη. Ιστοριών Ε', 34

⁸³ Πλουτάρχου, Λυκούργος 7. Τριανταφυλλόπουλου. Ελληνικά Δικαία, σελ. 60

⁸⁴ Πλούταρχου. Αγησίλαος 4

⁸⁵ Πλούταρχου, Λύσανδρος, 30

⁸⁶ Αριστοτ. Πολιτικά 1270b8 επ

κατέστησαν αρχή τυραννική:⁸⁷ *οι δε την μεν εφορείαν είναι τυραννίδα*, Αριστοτ. Πολ. 1270b 13-16: *Και δια το την αρχήν είναι λίαν μεγάλην και ισουύραννον δημαγωγειν [αυτούς] ηναγκάζοντο και οι βασιλείς, ώστε και ταύτη συνεπιβλάπτεσθαι την πολιτείαν δημοκρατία γαρ εξ αριστοκρατίας συνέβαινεν»⁸⁸ μετάφρ. «Αλλά και λόγω του ότι η εξουσία τους ήταν υπερβολικά μεγάλη και ίση προς αυτήν των τυράννων αναγκάζονταν οι βασιλείς να τους προσεταιρίζονται με κολακείες' αλλά και αυτό προς βλάβη του πολιτεύματος απέβαινε, διότι έτσι μετατρέποταν αυτό από αριστοκρατία σε δημοκρατία». Επίσης κατά τον Αριστοτέλη⁸⁹, προερχόμενοι οι έφοροι και από φτωχές τάξεις, εξαγοράζονταν πιο εύκολα: *«οι δια την απορίαν ώνιοι ήσαν»*, παρ' ολίγο δε να κατέστρεφαν ολόκληρη την πόλη: *«διαφθαρέντες γαρ αργυρίω τινές όσον εφ' εαυτοίς όλην την πάλιν απώλεσαν»*)).*

Επιπλέον, επειδή ελλείπει γραπτού δικαίου, οι έφοροι ήταν εκτεταμένοι με την ερμηνεία των ρητρών, απέκτησαν στο τέλος και ουσιαστικά νομοθετική εξουσία. "Εκριναν έτσι οι έφοροι *«αυτογνώμονες»*, το οποίο ο Αριστοτέλης κατακρίνει⁹⁰: *«έπι δε και κρίσεων εισι μεγάλων κύριοι, όντες οι τυχόντες, διόπερ ουκ αυτογνώμονας βέλτιον κρίνειν αλλά κατά τα γράμματα και τους νόμους»*) μετάφρ. «Έπειτα ενώ είναι συνήθως τυχόντες άνθρωποι, αποφαίνονται επί των μεγίστων υποθέσεων, γι' αυτό και το καλύτερο θα ήταν να αποφαίνονται όχι κατά την ιδίαν κρίση αλλά κατά τα γραπτά θέσμια και τους νόμους». *«Και το μη κατά γράμματα άρχειν, αλλ' αυτογνώμονας επισφαλές»*.

Έτσι με τον περιορισμό της ανταγορίας και με την εμφάνιση των εφόρων, η εξουσία του δήμου μεταπίπτει στη γερουσία, ενώ των βασιλέων στους εφόρους, στην αύξηση της εξουσίας των οποίων συντέλεσαν και οι έριδες μεταξύ των βασιλέων εξαιτίας της διαρχίας.

Ο Πλούταρχος⁹¹ λέει ότι οι νόμοι του Λυκούργου παρέμειναν αμετάβλητοι για πεντακόσια χρόνια' αλλά παραδέχεται ακόμη ότι έγιναν προσθήκες σ' αυτούς, κι ότι προς το τέλος του πέμπτου αιώνα έγιναν και

⁸¹ Αριστοτ. Πολιτικά 1265b40

⁸⁸ Αριστοτ. Πολ. 1270b 13-16

⁸⁹ Αριστοτ. Πολιτικά 1270b 10-15

⁹⁰ Αριστοτέλης. Πολιτ. 1270b 28-31

⁹ Πλουτ. Λυκ. 29. 10-11

άλλες αλλαγές. Το ερώτημα είναι με ποια διαδικασία γίνονταν νέοι νόμοι κι οι παλιοί ανακαλούνταν ή τροποποιούνταν, Η ρήτρα που αποδίδεται στο Λυκούργο θεσπίζει μια νομοθετική διαδικασία, αλλά δεν μπορούμε να είμαστε βέβαιοι ότι η ίδια διαδικασία ακολουθούνταν στον πέμπτο και τέταρτο αιώνα.

Από τις μαρτυρίες φαίνεται ότι η διαδικασία αποτελούνταν από τρία στάδια. Πρώτα, η πρόταση διατυπωνόταν γραπτώς και παρουσιαζόταν από έναν ή περισσότερους εφόρους. Ο ρόλος του εφόρου είναι σαφής στα παρακάτω παραδείγματα.

⁹²Πλουτ., Λυσ. 17.2 *οι δε φροντιμώτατοι των Σπαρτιατών... διεμαρτύραντο τοις εφόροις αποδιοπομπεύσθαι παν το αργύριον και το χρυσίον ώσπερ κήρας επαγωγίμου, οι δε προύθεσαν γνώμην.* «Οι πιο συνετοί από τους Σπαρτιάτες,.. ζήτησαν από τους εφόρους να απομακρύνουν όλο το ασήμι και το χρυσάφι ως εισαγόμενα δεινά. Κι αυτοί (οι έφοροι) διατύπωσαν την πρόταση».

⁹³Πλουτ. Άγης 5.3 *εφορεύσας δε τις ανήρ δυνατός, αυθάδης δε και χαλεπός τον τρόπον, Επιτάδευς όνομα... ρήτραν έγγραφεν.* «Αλλά όταν κάποιος ισχυρός άντρας έγινε έφορος, άνθρωπος πεισματάρης και δύσκολος στο χαρακτήρα, που ονομαζόταν Επιτάδευς... πρότεινε μια ρήτρα».

⁹⁴Πλουτ. Άγης 8.1 *ου μην αλλά διαπραξάμενος ο Άγις έφορον γενέσθαι τον Λύσανδρον, ευθύς εισέφερε δι' αυτού ρήτραν εις τους γέροντας.* «Ωστόσο ο Άγις, αφού τα κατάφερε, ώστε ο Λύσανδρος να γίνει έφορος, αμέσως εισηγήθηκε μια ρήτρα στους γερουσιαστές»,

Είναι αξιοσημείωτο ότι «οι πιο συνετοί από τους Σπαρτιάτες» δεν μπορούσαν να προτείνουν οι ίδιοι ένα νόμο, αλλά ήταν αναγκασμένοι να βάζουν τους εφόρους να το κάνουν ο Επιτάδευς αν και ισχυρός, δεν μπορούσε να προτείνει νόμο μέχρις ότου έγινε έφορος· και ο Άγις, αν και βασιλιάς, έβαζε το φίλο του να γίνει έφορος για να προτείνει ένα νόμο για λογαριασμό του. Έτσι γίνεται φανερό ότι μόνο ένας έφορος μπορούσε να προτείνει νόμο.

⁹²Πλουτ. Λυσ. 17.2

⁹³Πλουτ. Άγης 5.3

⁹⁴Πλουτ.

Επίσης εξετάσαμε πριν την δικαιοδοσία του «προβουλεύειν» της Γερουσίας, που αναφέρεται στη δεύτερη φάση της νομοθετικής διαδικασίας. Έτσι φαίνεται ότι κατά τον πέμπτο και τέταρτο αιώνα τρία ήταν τα αναγκαία στάδια για νομοθέτηση η πρόταση έπρεπε να εισαχθεί από έναν έφορο, να περαστεί από τη γερουσία και τελικά να επικυρωθεί από τη συνέλευση. Αυτό την έκανε ισχύοντα νόμο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Η' Η

ΑΠΟΝΟΜΗ ΤΗΣ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ

1) Δικαστές

Όργανα με αποκλειστικό έργο την απονομή της δικαιοσύνης δεν υπήρχαν στη Σπάρτη. Οι κύριοι δικαστές ήταν ταυτόχρονα οι ίδιοι με τους κυριότερους αξιωματούχους της κυβέρνησης: οι δυο βασιλείς, οι εικοσιοκτώ γέροντες και οι πέντε έφοροι.

Οι βασιλείς, όπως έχουμε ήδη αναφέρει, δίκαζαν τρία μόνο είδη υποθέσεων, σύμφωνα με τον Ηρόδοτο 6.57, 4-5: αυτές που αφορούσαν το γάμο των επικλήρων, τους δημόσιους δρόμους και την υιοθεσία. Δεν γνωρίζουμε γιατί τα ιδιαίτερα αυτά είδη υποθέσεων επιφυλάσσονταν για τους βασιλείς, αλλά μπορούμε να εικάσουμε ότι πριν την εγκαθίδρυση των εφόρων οι δικαστικές εξουσίες των βασιλέων ήταν πολύ πιο εκτεταμένες ή ακόμα και απεριόριστες και οι υποθέσεις που απαριθμούνται από τον Ηρόδοτο ήταν αυτές που τους παρέμειναν αφού οι περισσότερες μεταφέρθηκαν στους εφόρους. Οι βασιλείς ενεργούσαν ως το κύριο όργανο της στρατιωτικής δικαιοσύνης⁹⁵: (Αριστοτ. Πολιτ. 1285α7-10, Ξεν, Λακ, Πολ. 13.11: *ην δ' ουν δίκης δεόμενός τις έλθη, προς Ελλανοδίκας τούτον ο βασιλεύς αποπέμπει. «Αλλ' αν κανείς έλθει ζητώντας δικαιοσύνη, ο βασιλιάς τον στέλνει στους ελλανοδίκες», Πλουτ. Αγησ. 7.6-7 έπειτα των εντυγχανόντων και δεομένων ους αίσθοιτο Λυσάνδρω μάλιστα πεποιθότας, άπρακτους απέπεμπε και περί τας κρίσεις ομοίως, οίς εκείνος επηρεάζοι, τούτους έδει πλέον έχοντας απελθιν, και τουναντίον, ους φανερός γένοιτο προθυμούμενος ωφελειν, χαλεπόν ην μη και ζημιωθήναι «Δεύτερον, αυτούς που τον συναντούσαν (τον Αγησίλαο) και του απηύθυναν παρακλήσεις, τους απέπεμψε αρνούμενος όταν καταλάβαινε ότι στηρίζονταν πάρα πολύ στο Λύσανδρο και όσον αφορά τις εκδικάσεις ομοίως, οι άνθρωποι τους οποίους ο Λύσανδρος μεταχειριζόταν εχθρικά αυτοί θα έφευγαν από κοντά του κερδισμένοι, ενώ αντίθετα αυτοί τους οποίους προφανώς ήταν πρόθυμος να βοηθήσει, ήταν δύσκολο να αποφύγουν πραγματικά την τιμωρία». Το πρώτο μισό της πρότασης του*

⁹⁵ Αριστοτ. Πολιτ. 1285α 7-10, Ξεν. Λακ. Πολ. 13, 11, Πλουτ. Αγησ. 7. 6-7

αναφέρεται στις αιτήσεις και παρακλήσεις για εύνοιες, αλλά το δεύτερο μισό διακρίνει καθαρά από τις παρακλήσεις τις δίκες που θα μπορούσαν να καταλήξουν σε ποινές. Ο Πλούταρχος εννοεί ότι ο βασιλιάς έκρινε υποθέσεις άλλων ειδών στις εκστρατείες. Ελλανοδίκες φαίνεται να σημαίνει «δικαστές των Ελλήνων». Μπορούμε να δεχτούμε τη μαρτυρία και του Ξενοφώντα και του Πλουτάρχου αν πάρουμε τον Ξενοφώντα ότι εννοεί ότι οι ελλανοδίκες χειρίζονταν τις αμφισβητήσεις ανάμεσα σ' ένα Λακεδαιμόνιο και έναν αλλοδαπό, κι ότι ο Πλούταρχος εννοούσε ότι ο βασιλιάς έκρινε διαφορές όταν βρίσκονταν σε εκστρατεία στο εξωτερικό.

Η γερουσία ήταν το ανώτατο δικαστήριο. Εκδίκασε υποθέσεις στις οποίες η ποινή ήταν θάνατος ή εξορία ή στέρηση των πολιτικών δικαιωμάτων⁹⁶. Αυτές περιλαμβάνουν υποθέσεις ανθρωποκτονίας⁹⁷. Δεν είναι γνωστό ποια άλλα αδικήματα, αν υπάρχουν, παραπέμπονταν αυτομάτως στη γερουσία. Μπορεί να ήταν στη διάκριση των εφόρων να αποφασίσουν ότι μια ιδιαίτερη υπόθεση θα έπρεπε να παραπεμφθεί στη γερουσία, αν νόμιζαν ότι ήταν αρκετά σοβαρή για να χρειάζεται μια από τις ποινές που μόνο η γερουσία μπορούσε να επιβάλει. Πιθανόν μόνο δίκες Σπαρτιατών παραπέμπονταν στη γερουσία. Οι έφοροι μπορούσαν να επιβάλουν θανατική ποινή στους περιοίκους και πιθανόν την επέβαλαν στον Κινάδωνα, που ήταν ένας ελεύθερος χωρίς πολιτικά δικαιώματα κάτοικος της Σπάρτης.

Οι αρμοδιότητες των εφόρων, που ήταν απλώς κοινοί πολίτες, χωρίς ιδιαίτερα προσόντα⁹⁸ ήταν πολύ ευρείες".

Ξεν, Λακ. Πολ. 8.4 έφοροι ουν ικανοί μεν εισι ζημιουν ον αν βούλωνται, κύριοι δ' εκηράπτειν παραχρήμα, κύριοι δε και άρχοινες μεταξύ καταπαύσαι και ειρξάι γε και περί της ψυχής εις αγώνα καταστήσαι τοσαύτην δε έχοντες δύναμιν ουχ ώσπερ αι άλλαι πόλεις εωσι τους αιρεθέντας αεί άρχειν το έτος όπως αν βούλωνται, αλλ' ώσπερ οι τύραννοι και οι εν τοις γυμνικοίς αγώσιν επιστάται, ην τίνα αισθάνωνται παρανομούντα τι, ευθύς παραχρήμα κολάζουσι

⁹⁶ Ξεν. Λακ. Πολ. 10.2, Πλουτ. Λυκ. 26.2 και στον Αριστοτ. Πολ. 1294b 33-4

⁹⁷ Αριστοτ. Πολ. 1275b 10

⁹⁸ Αριστοτέλης Πολ. 1270b 28-31

⁹⁹ Ξεν. Λακ. Πολ. 8.4

«Οι έφοροι έχουν τη δύναμη να τιμωρούν όποιον επιθυμούν, κι έχουν εξουσία να απαιτούν άμεση καταβολή του προστίμου. Έχουν επίσης εξουσία να παύσουν τους άρχοντες στη διάρκεια της θητείας τους, κι ακόμη να τους φυλακίσουν και να τους δικάσουν με κατηγορία που συνεπάγεται θανατική ποινή. Έχοντας τέτοια δύναμη δεν επιτρέπουν, όπως στις άλλες πόλεις, σ' αυτούς που εκλέχτηκαν να κυβερνούν συνέχεια όπως θα ήθελαν σ' όλη τη χρονιά, αλλά όπως οι τύραννοι και οι διαιτητές σε αθλητικούς αγώνες, αν αντιληφθούν ότι κάποιος κάνει κάτι παράνομο τον τιμωρούν στη στιγμή», Η αρμοδιότητα τους «να τιμωρούν όποιον επιθυμούν» τους έδωσε εξαιρετικά πλατιά δικαιοδοσία' μπορούσαν να αποφασίζουν μόνοι τους τι είδους συμπεριφορά ήθελαν να τιμωρήσουν, ανεξάρτητα αν υπήρχε κάποιος νόμος ή γενική γνώμη γι' αυτή. Έτσι το χαρακτηριστικό αυτό του συστήματος επικρίνεται από τον Αριστοτέλη¹⁰⁰,

Ζήτημα είναι αν οι έφοροι δικάζοντες, ενεργούσαν από κοινού ως ολόκληρο σώμα ή μπορούσαν να ενεργούν και ως άτομα. Υπήρχαν μερικές υποθέσεις που εκδίκασαν έφοροι ατομικά¹⁰¹,

Αριστ. Πολ. 1275b 9-10: *εν Λακεδαίμονι τας των συμβολαίων δικάζει των εφόρων άλλος άλλας*. «Στη Λακεδαίμονα οι έφοροι εκδικάζουν ο καθένας τους διαφορετικές υποθέσεις συμβολαίων». Η λέξη συμβόλαιον μπορεί να χρησιμοποιηθεί για οποιαδήποτε σχέση μεταξύ προσώπων στην οποία ο ένας έχει μια υποχρέωση στον άλλο. Τέτοιες υποθέσεις, κατά τον Πλούταρχο, έκριναν οι έφοροι καθημερινώς¹⁰²,

Πλουτ. ΗΘ. 221 a-b *Ευκρατίδας ο Αναξανδρίδου ηυνθανομένου τινός δια τι τα περί των συμβολαίων δίκαια εκάστης ημέρας κρίνουσιν οι έφοροι, «όπως» έφη «και εν τοις πολεμίσις πιστεύωμεν αλλήλοις»* μετάφρ. «Ο Ευκρατίδας ο γιος του Αναξανδρίδη, όταν τον ρώτησε κάποιος γιατί οι έφοροι εκδίκασαν κάθε μέρα υποθέσεις που αφορούσαν συμβόλαια είπε «Για να έχουμε εμπιστοσύνη ο ένας στον άλλο κι ανάμεσα στους εχθρούς».

¹⁰⁰ Αριστοτ. Πολ. 1270b 28-31

¹⁰¹ Αριστοτ. Πολ. 1275b9-10

Πλουτ. ΗΘ. 221 a-b

2} Δίκες και Ποινές

Οι δίκες γίνονταν δημόσια και όταν επρόκειτο για αδίκημα με ποινή θανάτου, η διάσκεψη πριν την απόφαση διαρκούσε αρκετές μέρες. Η μαρτυρία αυτή αποτελείται από ένα από τα αποφθέγματα που αποδίδονταν στον Αναξανδρίδα Β' μαζί με μια ασυμπλήρωτη φράση στο Βατικανό παλίμψηστο¹⁰³.

Πλουτ. ΗΘ. 217 *ερωτώντας δε τίνος αυτόν δια τι τας περί θανάτου δίκας πλείοσιν ημέραις οι γέροντες κρίνουσι, καν αποφυγή τις, ουδέν ήσσόν εστί υπόδικος, «πολλοίς μεν ημέραις» έφη «κρίνουσιν ότι περί θανάτου τοις διαμαρτάνουσιν ουκ εστί μεταβουλεύσασθαι' νόμω δ' υπόδικον δεήσει είναι, διότι κατά τούτον τον νόμον αν είη και το κρείττονα βουλεύσασθαι».* μετάφρ. «Όταν κάποιος τον ρώτησε γιατί τα μέλη της γερουσίας εκδικάζουν σε περισσότερες μέρες τις υποθέσεις που συνεπάγονται θανατική καταδίκη, κι αν ακόμη κανείς αθωωθεί, παρ' όλα αυτά υπόκειται σε ποινική δίωξη, είπε «Εκδικάζουν σε πολλές ημέρες επειδή αν κάνουν σφάλμα στην εκβολή της θανατικής ποινής δεν μπορούν να αλλάζουν απόφαση' και (ο κατηγορούμενος) πρέπει να υπόκειται από το νόμο σε ποινική δίωξη, γιατί είναι ο νόμος αυτός που θα καθιστούσε δυνατή την αλλαγή της απόφασης προς το καλύτερο».

Πιο πιθανό είναι ότι, αν η ποινή που προτεινόταν ήταν θάνατος, το δικαστήριο ανέβαλε και συναντιόνταν και πάλι μερικές μέρες αργότερα, ώστε τα μέλη της γερουσίας μπορούσαν να συζητήσουν την υπόθεση εκ νέου, και ίσως να υποβάλλουν και άλλες ερωτήσεις στον κατηγορούμενο, αφού θα είχαν προηγουμένως χρόνο να ξανασκεφτούν την υπόθεση.

Επίσης η Σπάρτη, σύμφωνα με το κείμενο του Βατικανού παλίμψηστου¹⁰⁴, που προέρχεται από το απολεσθέν έργο «Νόμοι» του Θεόφραστου, προσφέρει ίσως το καλύτερο παράδειγμα πολύ διεξοδικής ανάκρισης από τους δικαστές, καλύπτοντας όχι απλώς τη διασάφηση της κατηγορίας αλλά όλες τις λεπτομέρειες της υπόθεσης. Ο Θεόφραστος πρέπει να έχει υπόψη του κυρίως την ανάκριση από τους εφόρους πριν συγκαλέσουν

¹⁰³ Πλουτ. ΗΘ 217a-b, Vat.Gr.2306 απ. Α 44-7 ¹⁰⁴

τη γερουσία για την εκδίκηση μιας υπόθεσης, στην οποία η ποινή θα ήταν θάνατος ή εξορία ή στέρηση των πολιτικών δικαιωμάτων.

Μια φράση του Πλούταρχου¹⁰⁵ υπονοεί ότι όταν επρόκειτο για δίκη που συνεπαγόταν ποινή θανάτου, οι έφοροι εξέδιδαν γραπτή ανακοίνωση για τη δίκη, συμπεριλαμβανόμενης και της προτεινόμενης ποινής «*κρίσιν υπογράψαι θανατικήν*».

Ο κατηγορούμενος στη δίκη μπορούσε να μιλήσει, ο βασιλιάς Κλεομένης Α' για παράδειγμα, είπε ένα μακρύ λόγο για να υπερασπίσει τον εαυτό του (Ηροδ. 6.82), Ήταν όμως δυνατό για μια δίκη να προχωρήσει χωρίς ο κατηγορούμενος να μιλήσει καθόλου ή να παρίσταται: όταν ο Σφοδρίας κατηγορήθηκε ύστερα από τη χωρίς εξουσιοδότηση απόπειρα για την κατάληψη του Πειραιά, φοβήθηκε μήπως καταδικαστεί κι έμεινε μακριά από τη δίκη, αλλά συνέβη να αθωωθεί¹⁰⁶. Στην Αθήνα, αν ο κατηγορούμενος απουσίαζε χωρίς επαρκή λόγο, εκδιόταν εναντίον του αυτομάτως καταδικαστική απόφαση' αλλά στη Σπάρτη, όπως δείχνει η υπόθεση του Σφοδρία, μπορούσε να διεξαχθεί ολόκληρη η δίκη εν απουσία του.

Κατά πόσο η ποινή του θανάτου απαιτούνταν από το νόμο για οποιοδήποτε αδίκημα ή επιβαλλόταν μόνο όταν οι δικαστές τη θεωρούσαν κατάλληλη ποινή, δεν είναι γνωστό. Αλλά σίγουρα κάποτε επιβαλλόταν. Υπήρχαν δυο τρόποι εκτέλεσης. Ο πρώτος ήταν να ρίχνεται ο κατάδικος σ' ένα λάκκο που λεγόταν Καιάδαν ή Κεάδαν¹⁰⁷ *τούτους έγνωσαν οι Λακεδαιμόνιοι ρίψαι πάντας ες τον Κεάδαν εμβάλλουσι δε ενταύθα ους αν επί μεγίστο/ς τιμωρώνται* μετάφρ. «Οι Λακεδαιμόνιοι πήραν την απόφαση να ρίξουν όλους αυτούς στον Κεάδα' εκεί ρίχνουν όποιους τιμωρούν για πολύ σοβαρά αδικήματα» και ο δεύτερος τρόπος εκτέλεσης ήταν ο απαγχονισμός¹⁰⁸.

Εκτός από τον θάνατο και την εξορία, η οποία συνοδευόταν μερικές φορές και από την κατεδάφιση της οικίας του εξοριζομένου προς υποδήλωση

¹⁰⁵ Πλουτ. Λυς. 30.1

¹⁰⁶ Ξεν. Ελλ. 5.4.24, Πλουτ. Αγης. 24.9-26.1

¹⁰⁷ Πρωτ. 4.18.4-5

¹⁰⁸ Πλουτ. Αγης 19.8, Ηροδ. 4. 146. 2-3

ότι η εξορία θα ήταν μόνιμη¹⁰⁹, η άλλη σοβαρή ποινή για Σπαρτιάτη ήταν η στέρηση των πολιτικών του δικαιωμάτων.

Αναφορά σε φυλάκιση ως ποινή δεν υπάρχει. Την φυλακή χρησιμοποιούσαν μόνο για την κράτηση υποδίκων ή μελλοθάνατων¹¹⁰.

Συνηθέστερες ποινές ήταν οι χρηματικές, οι οποίες μερικές φορές ήταν πολύ μεγάλες¹¹¹. Μικρά πρόστιμα επιβάλλονταν από τους εφόρους για πταίσματα όλων των ειδών.

¹⁰⁹Ηροδ. ΣΤ. 72.2

¹¹⁰Ηροδ. Δ, 146,2

Πλουτ. Πελοπ. 6.1

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Ο νομικός χαρακτήρας της σπαρτιατικής πολιτείας ήταν ιδιαίτερα στρατιωτικός, με την έννοια ότι η σπαρτιατική νομοθεσία κυρίως κατέτεινε στη συνεχή ενίσχυση της πολεμικής αρετής των Σπαρτιατών. Έως το τέλος του πέμπτου αιώνα οι Σπαρτιάτες δέχτηκαν τους νόμους που αφορούσαν το γάμο, την αγωγή και τη «ζωή της τιμής» καθώς συμφωνούσαν ότι η παραγωγή καλών στρατιωτών ήταν πάνω από τα συμφέροντα και τις απολαύσεις του ατόμου και της οικογένειας. Όσον αφορά τους ίδιους τους Σπαρτιάτες, το δίκαιο της Σπάρτης δεν πρέπει να θεωρείται αντιδημοκρατικό, καθώς ενσωμάτωνε τη λαϊκή θέληση και είναι χαρακτηριστικό ότι την εποχή του Ηροδότου (7.104.4) ήταν ονομαστή η υπακοή των Σπαρτιατών στο δίκαιο τους.

Το σπαρτιατικό πολίτευμα εντασσόταν άλλοτε στα δημοκρατικά και άλλοτε στα ολιγαρχικά πολιτεύματα. Μπορεί να χαρακτηριστεί δημοκρατικό, γιατί ενυπήρχαν σ¹ αυτό πολλές δημοκρατικές διατάξεις, όπως η ομοιόμορφη ανατροφή και εκπαίδευση των παιδιών, εφήβων και αντρών, τα κοινά συσσίτια και ιδιαίτερα η συμμετοχή του δήμου στην ανάδειξη των βασικότερων αρχών της πολιτείας. Από την άλλη μεριά υπάρχουν και ορισμένα στοιχεία που θα μπορούσαν να το χαρακτηρίσουν ολιγαρχικό, όπως ότι η ανάδειξη των οργάνων της πολιτείας συντελούνταν με ψηφοφορία και όχι με κλήρωση, καθώς επίσης γιατί λίγοι κρατικοί αξιωματούχοι αποφαίνονταν κυριαρχικώς για την ποινή του θανάτου ή της εξορίας. Επίσης άλλο χαρακτηριστικό είναι η απονομή της δικαιοσύνης. Λιγοστές αξιόλογες δίκες βρισκόνταν στα χέρια των βασιλέων και των μελών της γερουσίας. Η πλειοψηφία των δικαστικών αποφάσεων ασκούσαν από τους πέντε εφόρους, των οποίων η δύναμη ήταν εκπληκτικά τυραννική, όπως παρατήρησε ο Πλάτωνας (Νόμοι 712d).

Αργότερα οι Σπαρτιάτες, τον πέμπτο και τέταρτο αιώνα σταμάτησαν να εκσυγχρονίζουν το δίκαιο τους και άρχισαν να το αγνοούν με αποτέλεσμα να οδηγηθεί στο τέλος σε αποτυχία. Χαρακτηριστικά είναι τα εξής χωρία: Ξεν. Λακ. Πολ. 14.7 «είναι φανερό ότι δεν υπακούουν (οι Λακεδαιμόνιοι) ούτε θεό ούτε τους νόμους του Λυκούργου», Αριστοτ. Πολ. 1270b 4-5 «αλλά κρυφά αποφεύγουν την τήρηση των νόμων και απολαμβάνουν τις σωματικές ηδονές».

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Ελληνική

- > Αλεξιάδης Γεώργιος, Αρχαίο Ελληνικό Δίκαιο: έννοιες θεμελιώδεις - πρώιμες νομοθεσίες, Αφοί Σάκκουλα, Αθήνα 1989,
- > Βουδούρης Κωνσταντίνος, Μαθήματα Πολιτικής Φιλοσοφίας, 1984
- > Νάκος Γεώργιος, Μορφές Αρχαίων Ελληνικών νομοθεσιών, Θεσσαλονίκη 1986,
- > Παυλάκης Γιάννης, Η διαμόρφωση των νόμων στην αρχαία Ελλάδα, Εκπαιδευτικός Οργανισμός «Θεμιστοκλής», 1996.
- > Τσάτσος Κωνσταντίνος, Η κοινωνική φιλοσοφία των αρχαίων Ελλήνων, Δίφρος, Αθήνα 1962,
- > Τριανταφυλλόπουλος Ιωάννης, Ελληνικά Δίκαια, Σάκκουλα, 1978.

2. Ξένα

- > Asheri David, "Laws of inheritance, distribution of Land and political constitutions in ancient Greece". Historia 12, 1963.
- > Anton Powell and Stephen Hodkinson, The Shadow of Sparta, London and New York for the classical Press of Wales, 1994.
- > Biscardi Arnaldo, Αρχαίο Ελληνικό Δίκαιο, εκδόσεις Παπαδήμα, Αθήνα 1991.
- > Custar Gilbert, The constitutional antiquities of Sparta,
- > Forrest, W.G., A. History of Sparta 950-192 B.C., Λονδίνο 1968.
- > Boer, W. den, Laconian Studies, Amsterdam, 1954.
- > Lacey, W.K., The Family in classical Greece, Λονδίνο 1968.
- > Michell, H., Sparta, Cambridge, 1952.
- > MacDowell D.M., Σπαρτιατικό Δίκαιο, Edinburgh, 1986.
- > Oliva, Pavel, Sparta and her Social Problems, Amsterdam και Πράγα, 1971.
- > Tigerstedt, E.N., The legend of Sparta in Classical Antiquity τομ. 1-3, Στοκχόλμη / Uppsala, 1965-78,